

Marco

D'

Eramo -

# Αποπαγκοσμιοποίηση

*Μετάφραση: Νίκος Κατσιαούνης*

«Η ρωσική εισβολή στην Ουκρανία έβαλε τέλος στην παγκοσμιοποίηση που βιώσαμε τις τελευταίες τρεις δεκαετίες». Τάδε έφη Λάρι Φλινκ, διευθύνων σύμβουλος της BlackRock, της μεγαλύτερης επενδυτικής εταιρείας στον κόσμο που διαχειρίζεται περιουσιακά στοιχεία ύψους δέκα τρισεκατομμυρίων δολαρίων. Αν υποθέσουμε ότι η κατάσταση δεν θα ξεφύγει από τον έλεγχο-σταυρώνοντας τα δάχτυλά μας, «πιάνοντας το ατσάλι» στην Ιταλία και αντίστοιχα ξύλο στις αγγλοσαξονικές χώρες-, αυτό πρόκειται να καταστεί ένα από τα μακροχρόνια αποτελέσματα του πολέμου (ακόμη κι αν, για την ώρα τουλάχιστον, η εικόνα πόρρω απέχει από τα αποκαϊδία του ευρωπαϊκού πεδίου μάχης).

Αυτό δεν σημαίνει ότι ο κόσμος θα επιστρέψει αμέσως σε περιφερειακές οικονομίες, σε τελωνειακούς φραγμούς και περιορισμούς στην ελευθερία του κεφαλαίου. Η παγκοσμιοποίηση προϋποθέτει μια υλική υποδομή υπερβολικά ογκώδη –κυκλώπεια θα λέγαμε- για να διαλυθεί με τέτοια ευκολία. Μια κλεφτή ματιά σε λιμάνια με κοντέινερ εμπορευμάτων, όπως το Μπουσάν ή το Ρότερνταμ, είναι αρκετή για του λόγου το αληθές. Ακόμα καλύτερα: Ρίξτε μια ματιά στο MarineTraffic, έναν ιστότοπο που απεικονίζει όλα τα πλοία που βρίσκονται στη θάλασσα οπουδήποτε στον κόσμο σε οποιαδήποτε δεδομένη στιγμή. Το μέγεθος είναι πραγματικά συγκλονιστικό.

Όμως δεν πρέπει να υποτιμήσουμε αυτό που συμβαίνει στην παγκόσμια οικονομία και, κυρίως, στους οικονομικούς πόρους. Διότι ο σημερινός πόλεμος δεν είναι απλώς ασύμμετρος – είναι επίσης υβριδικός, καθώς διεξάγεται σε πολλές διαφορετικές σκακιέρες με αντιθετικά στρατόπεδα. Από τη μία πλευρά υπάρχει

η Ρωσία, η οποία διεξάγει έναν συμβατικό πόλεμο εναντίον της Ουκρανίας με τανκς, πυραύλους και βόμβες – αλλά ο πραγματικός της αντίπαλος είναι το ΝΑΤΟ και, εντέλει, οι Ηνωμένες Πολιτείες. Από την άλλη έχουμε τις ΗΠΑ, οι οποίες διεξάγουν έναν αντισυμβατικό πόλεμο κατά της Ρωσίας και προετοιμάζονται για ανταρτοπόλεμο σε περίπτωση μερικής ή ολικής προσάρτησης της Ουκρανίας, ενώ ταυτόχρονα εξαπολύουν έναν συνολικό και αιφνίδιο χρηματικο-οικονομικό αποκλεισμό. Δεν είναι τυχαίο ότι ο Γάλλος Υπουργός Οικονομικών Bruno Le Maire αποκάλυψε τον αποκλεισμό από το SWIFT «οικονομικό πυρηνικό όπλο».

Ωστόσο, το πρόβλημα με τα πυρηνικά όπλα –είτε τα πραγματικά είτε τα οικονομικά– είναι ότι δημιουργούν ραδιενεργά κατάλοιπα (πρόσφατα έγγραφα στο *Sidocar* για τη χρήση και την κατάχρηση των κυρώσεων ως εργαλείο των αυτοκρατοριών). Σε αυτή την περίπτωση, αυτό που έχει υποστεί ζημιά είναι η πίστη στην ίδια την παγκοσμιοποίηση και, κατά συνέπεια, στα ίδια τα θεμέλια πάνω στα οποία έχει οικοδομηθεί. Μια παγκοσμιοποιημένη οικονομία στηρίζεται στην υπόθεση ότι η τάξη στο γενικό σύνολο είναι σημαντικότερη από τις απρόβλεπτες καταστάσεις των μεμονωμένων κρατών. Το κεφάλαιο μπορεί να μετακινείται ελεύθερα μεταξύ τραπεζών σε διαφορετικά έθνη μόνο εάν είναι εξίσου ασφαλές για κάθε ίδρυμα. Ως εκ τούτου, η παγκοσμιοποίηση προϋποθέτει ότι δεν υπάρχουν εθνικές ελίτ, αλλά μία ενιαία και παγκόσμια που είναι άτρωτη στις μεταστροφές της κρατικής πολιτικής. Πρόκειται για μια υπόσχεση η οποία σαγήνευσε τους πλούσιους στις υποτελείς χώρες, που μέχρι τότε αισθάνονταν υποταγμένες στον αυτοκρατορικό πυρήνα. Παρουσίασε σε αυτές τις περιφερειακές ελίτ μια οφθαλμαπάτη: το τέλος της υποταγής και της αφομοίωσής τους στη μόνη κυρίαρχη δύναμη του πλανήτη. Υπό το καθεστώς της παγκοσμιοποίησης, ένας μεγιστάνας οποιασδήποτε χώρας που αγοράζει ένα σπίτι στο Λονδίνο ή ανοίγει έναν τραπεζικό λογαριασμό στη Νέα Υόρκη προσδοκούσε ότι τα περιουσιακά του στοιχεία θα ήταν ασφαλή, ανεξάρτητα από τις μεταβολές της παγκόσμιας διπλωματίας. Το σύνθημα ήταν: «Δισεκατομμυριούχοι όλων των χωρών ενωθείτε» (κάτω από μια ενιαία υπερεθνική πατρίδα) – μια ψευδαίσθηση που

εκ των υστέρων αποκαλύφθηκε από την ουκρανική κρίση.

Αν το Ηνωμένο Βασίλειο προχωρήσει στη δέσμευση της περιουσίας των Ρώσων δισεκατομμυριούχων, για ποιον λόγο άλλοι ξένοι μεγιστάνες να επενδύσουν τα κεφάλαιά τους στην Μπελγκράβια, [2] γνωρίζοντας ότι μπορεί να γίνουν στόχος σε περίπτωση που η χώρα τους πέσει στη δυσμένεια των Ηνωμένων Πολιτειών; Οι δισεκατομμυριούχοι του κόσμου συνειδητοποιούν το ψεύδος της υπόθεσής τους ότι τα χρήματα δεν βρωμάνε – υπό ορισμένες συνθήκες, τα χρήματα ορισμένων ανθρώπων βρωμάνε, και μάλιστα άσχημα. Η κατάσχεση των συναλλαγματικών διαθεσίμων της Ρωσίας απεδείχθει περισσότερο σεισμογενής. Όπως γράφει ο Adam Tooze στο *New Statesman*, «Το πάγωμα των αποθεματικών της κεντρικής τράπεζας της Ρωσίας σημαίνει ότι διαβήκαμε τον Ρουβίκωνα. Μετατοπίζει τη σύγκρουση στην καρδιά του διεθνούς νομισματικού συστήματος. Αν τα αποθεματικά της κεντρικής τράπεζας ενός μέλους των G20, που είναι διαπιστευμένα στους λογαριασμούς μιας άλλης κεντρικής τράπεζας των G20, δεν είναι ιερά και απαραβίαστα, τίποτα στον χρηματοπιστωτικό κόσμο δεν είναι». Εν ολίγοις, ο πόλεμος τραυμάτισε την παγκοσμιοποίηση προκαλώντας απώλεια της πίστης στην πρωτοκαθεδρία της οικονομίας έναντι της πολιτικής – μαζί με τα υλικά προβλήματα των προμηθειών, των αλυσίδων εφοδιασμού και των πρώτων υλών.

Δεν είναι τυχαίο ότι η άρχουσα τάξη της Κίνας είναι η πιο νευρική για τέτοιου είδους ζητήματα. Η παρέμβαση του Κινέζου αναπληρωτή υπουργού Εξωτερικών Le Yucheng σε φόρουμ που πραγματοποιήθηκε στο Πανεπιστήμιο Tsinghua έναν μήνα μετά τη ρωσική εισβολή ήταν διαφωτιστική απ' αυτή την άποψη. Η πιο αυστηρή προειδοποίησή του ήταν ότι:

«Η παγκοσμιοποίηση δεν πρέπει να “εξοπλιστεί”... Η Κίνα έχει αντιταχθεί εξ αρχής στις μονομερείς κυρώσεις που δεν βασίζονται ούτε στο διεθνές δίκαιο ούτε στην εξουσιοδότηση του Συμβουλίου Ασφαλείας. Η Ιστορία έχει δείξει επανειλημμένα ότι, αντί να επιλύει προβλήματα, η επιβολή κυρώσεων είναι σαν να “σβήνεις τη φωτιά με καυσόξυλα” και μόνο χειρότερα θα κάνει τα πράγματα. Η παγκοσμιοποίηση χρησιμοποιείται ως όπλο και απ’

αυτό δεν γλιτώνουν ούτε οι άνθρωποι του αθλητισμού, του πολιτισμού, της τέχνης και της ψυχαγωγίας. Η κατάχρηση των κυρώσεων θα επιφέρει καταστροφικές συνέπειες για ολόκληρο τον κόσμο».

Δεν είναι περίεργο που η Κίνα αυτοπαρουσιάζεται ως υπέρμαχος της παγκοσμιοποίησης. Εξάλλου η παγκοσμιοποίηση ήταν που μέσα σε τριάντα χρόνια μετέτρεψε την Κίνα στη δεύτερη μεγαλύτερη οικονομική και στρατιωτική δύναμη του κόσμου. Οποιαδήποτε προσπάθεια ανάσχεσης της Κίνας συνεπάγεται την αναίρεση αυτής της συνθήκης ή τουλάχιστον τη μετατροπή της. (Αντίθετα με την επικρατούσα σοφία, δεν υπάρχει μόνο μία δεδομένη μορφή που μπορεί να πάρει η παγκοσμιοποίηση αλλά πολλές – μπορεί να δομηθεί με ποικίλους τρόπους και στη βάση διαφορετικών διατάξεων ισχύος).

Η εκλογή του Ντόναλντ Τραμπ σημασιοδότησε το σημείο καμπής σε αυτή την προσπάθεια πρόκλησης ασφυξίας στην Κίνα και, παράλληλα, στην επιβράδυνση της παγκοσμιοποίησης. Ωστόσο, αυτή η εκλογή πρέπει να γίνει κατανοητή ως μέρος μιας ευρύτερης διαδικασίας, κατά την οποία η σωρευτική επίδραση ποικίλων γεγονότων προκάλεσε τη μετατόπιση των παγκόσμιων ισορροπιών. Τα τελευταία έξι χρόνια γίναμε μάρτυρες μιας σειράς «αποσυνδέσεων» των διεθνών συνδετικών κρίκων και των λύσεων από τους υπερεθνικούς κόμβους. Την προεδρία του Τραμπ, της οποίας προηγήθηκε το Brexit, ακολούθησαν η πανδημία του κορονοϊού και ο πόλεμος στην Ουκρανία. Σε κάθε περίπτωση, μια πτυχή της παγκοσμιοποίησης τέθηκε υπό αμφισβήτηση. Το Brexit σταμάτησε την ευρωπαϊκή ενσωμάτωση στις παγκόσμιες χρηματοπιστωτικές αγορές που εδρεύουν στο Λονδίνο. Με τον Τραμπ, οι εμπορικοί πόλεμοι –που μέχρι πρότινος θεωρούνταν κατάλοιπο του παρελθόντος– αναζωπυρώθηκαν. Στη συνέχεια, η πανδημία διέκοψε τις κρίσιμες αλυσίδες εφοδιασμού – σήμερα, η ουκρανική σύγκρουση έχει συνταράξει τη γεωγραφία της παροχής πρώτων υλών, ενώ ο αντίκτυπος του χρηματοπιστωτικού πυρηνικού όπλου δεν έχει ακόμη εκτιμηθεί.

Η διαμάχη για τη στρατηγική εντός των Ηνωμένων Πολιτειών

σχετικά με τον τρόπο αντιμετώπισης της Κίνας είχε ήδη ξεκινήσει μετά την κρίση του 2008 και συνεχίστηκε καθ' όλη τη διάρκεια της θητείας του Ομπάμα. Μεταξύ των Αμερικανών πολιτικών δεν υπήρχε καμία συντεταγμένη απάντηση στην άνοδο της Κίνας, κανένας «σχεδιασμός του κεφαλαίου» που θα ικανοποιούσε τους παλαιούς ορθόδοξους μαρξιστές. Στην πραγματικότητα, από τότε που προέκυψε το ζήτημα, υπήρξαν φράξιες υπέρ και κατά της παγκοσμιοποίησης, οι οποίες αναγνωρίζουν ότι η αποπαγκοσμιοποίηση θα μπορούσε να ζημιώσει τα συμφέροντα πολλών ισχυρών οικονομικών παραγόντων και να πυροδοτήσει διαδικασίες των οποίων τα αποτελέσματα είναι δύσκολο να υπολογιστούν.

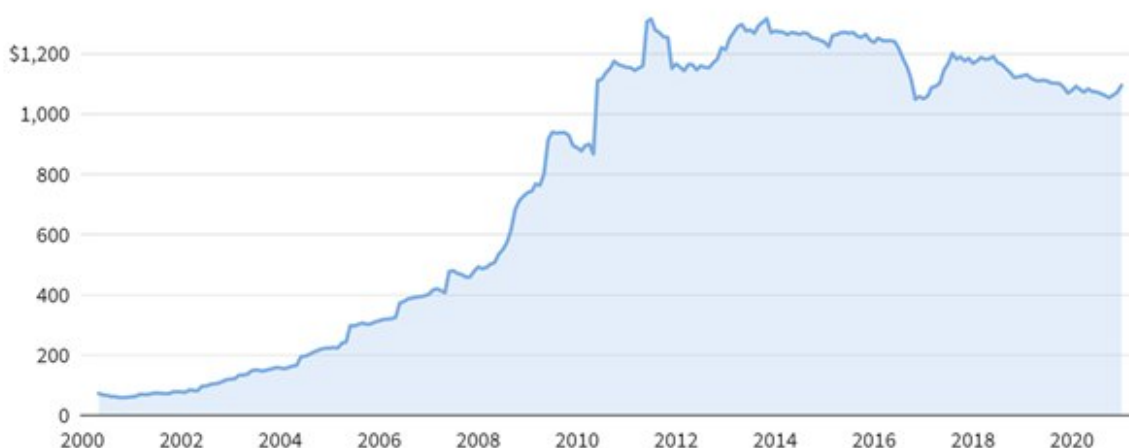
Αλλά αν η εκλογή του Τραμπ ώθησε τις αμερικανικές ελίτ να επανεξετάσουν την παγκόσμια τάξη, η πανδημία ήταν που αποκάλυψε τον συμβιβαστικό χαρακτήρα της κινεζικής παγκοσμιοποίησης. Δεν λέγεται συχνά ότι, για πάνω από δύο χρόνια, η πανδημία χρησιμοποιήθηκε για να δικαιολογήσει τον πλήρη αποκλεισμό της Κίνας από τον έξω κόσμο: Μια απομόνωση που είχε να συμβεί από τότε που η δυναστεία των Τσινγκ προσπάθησε να εμποδίσει την εισαγωγή οπίου τη δεκαετία του 1830. Η πλήρης εξαφάνιση των Κινέζων τουριστών από άλλες χώρες ήταν μόνο η πιο εμφανή έκφρασή της. Υπό ένα ορισμένο πρίσμα, η πανδημία ήταν το όχημα για τον (τουλάχιστον μερικό) αναπροσανατολισμό της οικονομίας της Κίνας προς την εσωτερική κατανάλωση – αν και στην περίπτωση αυτή απλώς ανέδειξε μια τάση που είχε αρχίσει πριν από την εκλογή του Τραμπ.

Η παγκοσμιοποίηση, το κινεζικό εμπορικό πλεόνασμα και το αμερικανικό έλλειμμα συμπλέκονται συχνά σε μια σχεδόν μυθική αφήγηση. Η ιστορία λέει ότι η Κίνα χρησιμοποιεί μέρος του πλεονάσματός της για να αγοράσει ομόλογα του αμερικανικού δημοσίου προκειμένου να χρηματοδοτήσει άμεσα το εμπορικό έλλειμμα των ΗΠΑ – δηλαδή, τα αμερικανικά ψώνια στην Κίνα. Το παρακάτω γράφημα δείχνει ότι αυτό ίσχυε ουσιαστικά μέχρι το 2011 (πράγματι, βλέπουμε μια εκθετική αύξηση της αγοράς αμερικανικών κρατικών ομολόγων από την κινεζική κεντρική

τράπεζα στις αρχές της δεκαετίας του 2000). Ωστόσο, το παραμύθι διακόπτεται το 2012. Έκτοτε, το ποσό των ομοσπονδιακών ομολόγων που κατέχει το Πεκίνο δεν αυξήθηκε – το αντίθετο, μειώθηκε σταδιακά. Ακόμη κι αν συνεχίσει να συγκεντρώνει ένα τεράστιο ετήσιο εμπορικό πλεόνασμα, η Κίνα έχει σταματήσει να αγοράζει νέα αμερικανικά ομόλογα, ανανεώνοντας μόνο εν μέρει εκείνα που ήδη κατέχει.

## US Treasurys Owned by China, in USD Billions

As of Jan. 2021, China owns \$1.095 trillion of the total \$28 trillion U.S. national debt.



Σχεδόν το ένα τέταρτο (7,6 τρισεκατομμύρια δολάρια) του δημόσιου χρέους των ΗΠΑ βρίσκεται στην κατοχή άλλων χωρών. Βέβαια, αντίθετα με την κοινή πεποίθηση, ο μεγαλύτερος κάτοχος αμερικανικού χρέους δεν είναι η Κίνα (1,095 τρισεκατομμύρια δολάρια τον Ιανουάριο του 2022) αλλά η Ιαπωνία (1,3 τρισεκατομμύρια δολάρια). Ούτε τα πετρελαιοπαραγωγά κράτη, όπως η Σαουδική Αραβία και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, είναι σημαντικοί αγοραστές ομοσπονδιακών ομολόγων – ακριβώς το αντίθετο. Ακόμη πιο σημαντικά είναι τα δυσανάλογα ποσά που κατέχουν το Λουξεμβούργο (311 δισ. δολάρια), η Ελβετία (299 δισ. δολάρια) και τα Νησιά Κέιμαν (271 δισ. δολάρια). Αυτό δείχνει υπερεθνικές οντότητες που αγοράζουν αμερικανικό χρέος από τους δικούς τους λογαριασμούς που βρίσκονται σε φορολογικούς παραδείσους (αν και πρέπει να σημειωθεί ότι τον τελευταίο χρόνο οι ΗΠΑ χρέωσαν κυρίως τη Βρετανία, τη Γαλλία

και τον Καναδά). Συγκριτικά, ξένοι κατείχαν περίπου το 11% των κινεζικών κρατικών ομολόγων τον Ιανουάριο, εκ των οποίων το ένα τέταρτο βρισκόταν στα χέρια της Ρωσίας. Η ανησυχία για το πάγωμα των ρωσικών αποθεμάτων από την Ουάσιγκτον αντανακλάται αμέσως στην αξία των αμερικανικών ομολόγων, τα οποία αντίκρισαν τον χειρότερο μήνα τους τον Φεβρουάριο με την αύξηση των επιτοκίων που συνδέονται με τις πωλήσεις (ή τη μη ανανέωση). Οι Κινέζοι σχολιαστές ανησύχησαν αμέσως για τα αμερικανικά αποθέματα της χώρας, φοβούμενοι ότι μακροπρόθεσμα –αν κλιμακωθεί η σύγκρουση με τους Αμερικανούς– θα έχουν την ίδια τύχη με τα ρωσικά.

Μια νομισματική καταιγίδα είναι απίθανη. Αυτό που θα ακολουθήσει, όπως μπορούμε να δούμε από το παραπάνω γράφημα, θα είναι ένα σταδιακό σφίξιμο του ζωναριού με λίγα ξαφνικά τραντάγματα, ώστε να μην προκληθεί η κατάρρευση του δολαρίου (ή η ανατίμηση του κινεζικού γουάν). Ωστόσο, τα ρήγματα στις παγκόσμιες οικονομικές σχέσεις παραμένουν και δείχνει σαν να έχει κοπεί το υφαντό της παγκοσμιοποίησης. Ο μεγαλύτερος συμβολισμός αυτού είναι το περίτεχνο τελετουργικό που αναπτύσσεται γύρω από τη σύνοδο κορυφής των G20, η οποία πρόκειται να πραγματοποιηθεί το φθινόπωρο στο Μπαλί. Για να ρίξει αλάτι στην πληγή, ο Πούτιν πέταξε την ιδέα να συμμετάσχει, σπέρνοντας τον πανικό μεταξύ των μελών του NATO και G20, τα οποία θα πρέπει είτε να ανεχθούν την παρουσία του είτε να τον αποβάλουν, διακινδυνεύοντας την αντίδραση και πολύ πιθανόν την αποχώρηση άλλων χωρών, όπως η Ινδία και η Σαουδική Αραβία (θυμίζουμε ότι μεταξύ αυτών που απείχαν από την πρόταση του ΟΗΕ για την καταδίκη της Ρωσίας ήταν η Κίνα, η Ινδία, η Σαουδική Αραβία, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, το Πακιστάν και δεκατέσσερες αφρικανικές χώρες, συμπεριλαμβανομένης της Νότιας Αφρικής). «Κανένα μέλος δεν έχει το δικαίωμα να διαγράψει μια άλλη χώρα από μέλος», διαβεβαίωσε το κινεζικό Υπουργείο Εξωτερικών, «οι G20 θα πρέπει να εφαρμόσουν μια πραγματική πολυμέρεια, να ενισχύσουν την ενότητα και τη συνεργασία».

Ο αποκλεισμός της Ρωσίας από τους G20 θα ήταν εφικτός μόνο αν συνοδευόταν από την αποπομπή της από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου. Αυτό όμως θα σήμαινε τον θάνατο της παγκοσμιοποίησης όπως την ξέρουμε. Προφανώς, καμία από τις μεγάλες δυνάμεις δεν είναι έτοιμη για αυτού του είδους τη διάλυση. Οι ΗΠΑ φαίνονται όλο και πιο αβέβαιες για την αποπαγκοσμιοποίηση, όπως έδειξε πρόσφατα ένα νοσταλγικό άρθρο στο *Foreign Affairs* με τίτλο «Το τέλος της παγκοσμιοποίησης;» Ας μην ξεχνάμε ότι ο Μπάιντεν αντιμετωπίζει ενδιάμεσες εκλογές τον Νοέμβριο και κινδυνεύει με μια πρωτοφανή πανωλεθρία (και μια εξέγερση στο ίδιο του το κόμμα) αν πάει σε αυτές με ανεξέλεγκτο πληθωρισμό και εκτόξευση των τιμών των καυσίμων.

Το πρόβλημα που κανείς δεν δείχνει ικανός για να επιλύσει είναι η υπερκέρραση των διαφορετικών χρονικών οριζόντων: μήνες μαχών στην Ουκρανία, χρόνια επιπτώσεων από τις κυρώσεις, και δεκαετίες μιας νέας παγκόσμιας τάξης (στην οποία ο τελικός ρόλος της Ρωσίας παραμένει μυστήριο, με ή χωρίς τον Πούτιν). Το βέβαιο είναι ότι η κινεζική κυβέρνηση παίρνει τις προφυλάξεις της για να αποφύγει το πλήγμα από την αποδιάρθρωση της παγκοσμιοποίησης, γνωρίζοντας πολύ καλά ότι η ίδια –πολύ περισσότερο από τη Ρωσία– είναι ο πραγματικός στόχος των ΗΠΑ. Μετά την τηλεφωνική επικοινωνία μεταξύ Μπάιντεν και Σι στις 18 Μαρτίου, ένας παρουσιαστής της κινεζικής κρατικής τηλεόρασης παραφράζει κοροϊδευτικά το αίτημα του πρώτου προς την Κίνα: «Μπορείς να με βοηθήσεις να πολεμήσω τον φίλο σου, ώστε να μπορέσω να επικεντρωθώ αργότερα στο να πολεμήσω εσένα;».

[1] Ο Μάρκο Ντ' Εράμο είναι Ιταλός δημοσιογράφος. Το παρόν κείμενο δημοσιεύτηκε στο *New Left Review* στις 29/3/2022.

[2] Αριστοκρατική συνοικία στο κέντρο του Λονδίνου. (Σ.τ.Μ)

---



# Χάνα Άρεντ : Η Ευρώπη και η πυρηνική βόμβα

*Το κείμενο της Χάνα Άρεντ δημοσιεύτηκε το 1954 και περιλαμβάνεται στον τόμο *Essays in Understanding [1930-1954]*.*

## Μετάφραση του Νίκου Κατσιαούνη

Στη σημερινή Ευρώπη, η ανάπτυξη, η κατοχή και η απειλή χρήσης πυρηνικών όπλων από τις Ηνωμένες Πολιτείες αποτελούν ένα θεμελιώδες γεγονός της πολιτικής ζωής. Βέβαια, οι Ευρωπαίοι έχουν εμπλακεί στις γνώριμες πλέον συζητήσεις για τη μαλθακότητα μιας χώρας που κυριαρχείται από τη σύγχρονη τεχνολογία, τη μονοτονία της μηχανής, την ομοιομορφία μιας κοινωνίας που βασίζεται στη μαζική παραγωγή και άλλα συναφή για πολλά χρόνια. Όμως στις μέρες μας το θέμα έχει προχωρήσει πολύ πέρα απ' αυτό. Η στενή σχέση μεταξύ του σύγχρονου πολέμου και μιας τεχνικοποιημένης κοινωνίας είναι πλέον εμφανής στον καθένα, με αποτέλεσμα μεγάλα κομμάτια του πληθυσμού –κι όχι μόνο οι διανοούμενοι– να αντιτάσσονται με πάθος και να φοβούνται την τεχνολογική πρόοδο και την αυξανόμενη τεχνικοποίηση του κόσμου.

Η τεχνολογία και ο μετασχηματισμός του κόσμου που αυτή επέφερε αποτελούν ξεκάθαρα αναπόσπαστο κομμάτι της ευρωπαϊκής ιστορίας από τις απαρχές της μοντέρνας εποχής, ώστε να καθίσταται εντελώς παράλογο να κατηγορούμε την Αμερική για τις συνέπειές της. Οι Ευρωπαίοι συνήθιζαν να βλέπουν την τεχνολογική πρόοδο της Αμερικής με τον ίδιο τρόπο που ο Τοκβίλ έβλεπε την πρόοδο της αμερικανικής δημοκρατίας, δηλαδή ως κάτι που αφορούσε θεμελιωδώς τον δυτικό πολιτισμό στο σύνολό του – αν και για κάποιους συγκεκριμένους λόγους βρήκε την πρώτη και σαφέστερη έκφρασή της στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η στάση αυτή άλλαξε μετά τη ρίψη της ατομικής βόμβας στη Χιροσίμα· έκτοτε, υπάρχει μια συνεχώς αυξανόμενη τάση τόσο να αντιμετωπίζουμε όλα τα

τεχνολογικά επιτεύγματα ως εγγενώς κακά και καταστροφικά όσο και να διακρίνουμε στην Αμερική κυρίως, και μερικές φορές στη Ρωσία, την επιτομή της καταστροφικής τεχνικοποίησης, η οποία είναι εχθρική και ξένη προς την Ευρώπη.

Αυτή η τάση να βλέπουμε τις πρόσφατες τεχνικές εξελίξεις ως ουσιαστικά μη ευρωπαϊκές δημιουργεί ακόμα μεγαλύτερη έκπληξη, δεδομένου ότι οι Ευρωπαίοι γνωρίζουν πολύ καλά πως η ανακάλυψη της πυρηνικής ενέργειας προήλθε σε μεγάλο βαθμό από τις προσπάθειες Ευρωπαίων επιστημόνων που κατέφυγαν στην Αμερική εξαιτίας των πολιτικών γεγονότων που συνέβησαν στις πατρίδες τους. Αντικειμενικά μιλώντας, ελάχιστα αξίζει να επισημάνουμε την παραγωγή πυρηνικών όπλων σαν ένδειξη ότι η τεχνικοποίηση είναι ένα μη ευρωπαϊκό ή αμερικανικό φαινόμενο. Βέβαια, λογικό ή όχι, έτσι αισθάνονται οι Ευρωπαίοι.



Μια αλλαγή στις σημερινές συζητήσεις για την τεχνολογία είναι προφανής. Οι καταστροφικές δυνατότητες των νέων όπλων είναι τόσο μεγάλες και η πιθανότητα φυσικής καταστροφής των ευρωπαϊκών χωρών εκλαμβάνεται ως κάτι το επικείμενο, ώστε η διαδικασία της τεχνικοποίησης να μη φαντάζει πλέον πρωτίστως αντι-πνευματική και ψυχοκτόνος αλλά γεμάτη με τον κίνδυνο της απόλυτης φυσικής καταστροφής. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα η αντι-τεχνολογική τάση να μην αποτελεί πλέον ιδιαιτερότητα των

διανοουμένων – οι μάζες δεν βλέπουν πλέον στην τεχνολογική ανάπτυξη την πηγή της υλικής προόδου.

Η πολιτική σημασία της γενικευμένης εχθρότητας προς την τεχνολογία και, κατά συνέπεια, προς την Αμερική έγκειται στο γεγονός ότι όλοι είναι τρομοκρατημένοι. Όλοι τείνουν να σκέφτονται μαζί με τον Μεφίστο από τον Φάουστ του Γκαίτε: «Τα στοιχεία συνωμοτούν μ' εμάς και η καταστροφή είναι ο στόχος».

Φαίνεται ότι το επιχείρημα έχει ως εξής: Η απελευθέρωση των φυσικών δυνάμεων χαρακτηρίζει περισσότερο τις πρόσφατες τεχνολογικές εξελίξεις απ' ό,τι η διαρκής βελτίωση των μεθόδων παραγωγής. Η αλυσιδωτή αντίδραση της ατομικής βόμβας, λοιπόν, μπορεί εύκολα να γίνει το σύμβολο για μια συνωμοσία μεταξύ του ανθρώπου και των στοιχειωδών δυνάμεων της φύσης, οι οποίες, όταν πυροδοτηθούν από την ανθρώπινη τεχνογνωσία, ίσως μια μέρα να πάρουν την εκδίκησή τους και να καταστρέψουν κάθε ζωή στην επιφάνεια του πλανήτη και ίσως ακόμη και τον πλανήτη τον ίδιο. Καλώς ή κακώς, όταν οι Ευρωπαίοι σκέφτονται την τεχνολογία δεν έχουν στο μυαλό τους μια τηλεόραση για κάθε σπίτι αλλά το σύννεφο μανιταριών πάνω από τη Χιροσίμα. Αυτή η πυρηνική βόμβα ρίχτηκε από τις Ηνωμένες Πολιτείες και οι ΗΠΑ βρίσκονταν ήδη στην πρώτη γραμμή για την ανάπτυξη των πυρηνικών όπλων. Ως αποτέλεσμα, η αμερικανική πολιτική ισχύς ταυτίζεται ολοένα και περισσότερο με την τρομακτική ισχύ της τεχνολογίας, με μια υπέρτατη και ακαταμάχητη δύναμη καταστροφής.

Η συνηθισμένη απάντηση σ' αυτή την τρομακτική εικόνα της Αμερικής είναι ότι η πυρηνική ενέργεια στα χέρια της Αμερικανικής Δημοκρατίας [Republic] είναι βέβαιο ότι θα χρησιμοποιηθεί για σκοπούς άμυνας ή αντιποίνων. Από τη στιγμή που αυτό το εργαλείο βρίσκεται στα χέρια μιας ελεύθερης χώρας, συνεχίζει ο συλλογισμός, είναι βέβαιο ότι θα εξυπηρετεί τους σκοπούς της ελευθερίας σε όλο τον κόσμο.

Το επιχείρημα αυτό έχει πολλές αδυναμίες, από τις οποίες καθόλου αμελητέα δεν είναι η απρόβλεπτη φύση της ίδιας της έννοιας της ελευθερίας. Η ελευθερία μπορεί να διασφαλίζεται με

νόμους πολύ λιγότερο απ' ό,τι η δικαιοσύνη – ένα νομικό πλαίσιο που θα προσπαθούσε να διασφαλίσει τη μονιμότητα της ελευθερίας όχι μόνο θα σκότωνε όλη την πολιτική ζωή, αλλά θα καταργούσε ακόμη και τη δυνατότητα του απρόβλεπτου, χωρίς την οποία η ελευθερία δεν μπορεί να υπάρξει.

Ωστόσο, υπάρχουν χειρότερα προβλήματα με το σύνηθες επιχείρημα ότι η διατήρηση της ελευθερίας δικαιολογεί τη χρήση μέσων βίας, και ότι η βία που χρησιμοποιείται για χάρη της ελευθερίας πάντα θα σέβεται ορισμένους περιορισμούς.

Τελικά, το επιχείρημα αυτό στηρίζεται στην πεποίθηση ότι είναι καλύτερο να είσαι νεκρός παρά σκλάβος. Βασίζεται σε μια πολιτική φιλοσοφία που, από τους αρχαίους ακόμη, θεωρούσε το θάρρος ως την κατ' εξοχήν πολιτική αρετή – η μόνη αρετή χωρίς την οποία η πολιτική ελευθερία είναι ολότελα αδύνατη.

Αρχικά, η πατροπαράδοτη αντίληψη ότι το θάρρος αποτελεί την ύψιστη πολιτική αρετή βασιζόταν σε μια προ-χριστιανική φιλοσοφία που θεωρούσε ότι η ζωή δεν είναι το ιερότερο των αγαθών και ότι υπάρχουν προϋποθέσεις υπό τις οποίες δεν αξίζει να την έχεις. Για τους αρχαίους, τέτοιες συνθήκες δημιουργούνταν όποτε το ανθρώπινο υποκείμενο παραδόθηκε απόλυτα στις ανάγκες διατήρησης μιας καθαρά ζωόδους ύπαρξης και, επομένως, κρίθηκε ανίκανο για την ελευθερία. Αυτό μπορούσε να συμβεί στην περίπτωση της δουλείας, ας πούμε, ή στην περίπτωση μιας ανίατης ασθένειας – και στις δύο περιπτώσεις, η αυτοκτονία θεωρούνταν η κατάλληλη λύση που απαιτεί το θάρρος αλλά και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια.

Με την επικράτηση του χριστιανισμού στον δυτικό κόσμο και ιδιαίτερα της εβραϊκής αντίληψης για την ιερότητα της ζωής καθαυτής, αυτός ο κώδικας ατομικής ηθικής, όπως ήταν γνωστός σε όλο τον αρχαίο κόσμο, απώλεσε την καθολική εγκυρότητά του. Οι πόλεμοι μπορούσαν να δικαιολογηθούν για θρησκευτικούς λόγους αλλά όχι για το πεδίο της εκκοσμικευμένης πολιτικής ελευθερίας καθαυτής. Παρομοίως, μια εκτεταμένη σφαγή –ευρέως γνωστή στον αρχαίο κόσμο– θα μπορούσε να συμβεί, αλλά δεν θα

μπορούσε πλέον να δικαιολογηθεί. Σε γενικές γραμμές, ο δυτικός πολιτισμός συμφώνησε ότι, όπως θα έλεγε ο Καντ, τίποτα δεν πρέπει να συμβεί κατά τη διάρκεια διεξαγωγής ενός πολέμου που θα καθιστούσε αδύνατη μια μελλοντική ειρήνη. Αυτή η συμφωνία δεν είναι πλέον καθολική.



Με την εμφάνιση των πυρηνικών όπλων τόσο ο εβραίο-χριστιανικός περιορισμός για τη βία όσο και η αρχαία έκκληση για θάρρος έχουν, για εύλογους λόγους, καταστεί άνευ νοήματος, και μαζί τους όλο το πολιτικό και ηθικό λεξιλόγιο με το οποίο ήμασταν συνηθισμένοι να συζητάμε γι' αυτά τα θέματα. Οι περιορισμοί μπορούν να εφαρμοστούν στην πραγματικότητα μόνο σε προβλέψιμες εξελίξεις. Δεν μπορούν να προσδοκούν στη λεγόμενη «τεχνική του αιφνιδιασμού» την οποία ο Ρεϊμόν Αρόν πρόσφατα ανέλυσε ως το κεντρικό γεγονός του Ά Παγκοσμίου Πολέμου, και η οποία, όσο βρισκόμαστε παγιδευμένοι στη διαδικασία της εξέλιξης της τεχνικοποίησης, αναπόφευκτα θα παράγει νέα «θαυματουργά» όπλα. Υπό αυτές τις συνθήκες, στην πραγματικότητα, τίποτα δεν είναι πιθανότερο απ' αυτά τα «θαύματα».

Πράγματι, ακόμη και οι σημερινές μας δυνατότητες για καταστροφή έχουν ήδη ξεπεράσει κατά πολύ τους αυτονόητους περιορισμούς των προηγούμενων πολέμων. Και αυτή η συνθήκη έχει φέρει σε επισφαλή θέση αυτή την ιδιαίτερη αξία του θάρρους. Η θεμελιώδης ανθρώπινη προϋπόθεση του θάρρους είναι ότι ο άνθρωπος δεν είναι αθάνατος, ότι θυσιάζει μια ζωή που μια μέρα θα του αφαιρούνταν ούτως ή άλλως. Κανένα ανθρώπινο θάρρος δεν θα ήταν νοητό αν η συνθήκη της ανθρώπινης ζωής ήταν παρόμοια

με αυτή όλων των ειδών. Οι αθάνατοι θεοί της Ελλάδας έπρεπε να εγκαταλείψουν αυτή την αρετή, το θάρρος, στους θνητούς ανθρώπους. Όλες οι άλλες ανθρώπινες αρετές θα μπορούσαν να αποκαλυφθούν με θεϊκή μορφή, θα μπορούσαν να θεοποιηθούν και να γίνουν αντικείμενα λατρείας ως θεϊκά χαρίσματα. Μόνο το θάρρος αρνείται στους αθάνατους – εξαιτίας της αιώνιας παρουσίας της ύπαρξης, το διακύβευμα δεν είναι ποτέ ιδιαίτερα υψηλό. Αν η ζωή δεν αφαιρούνταν με κανονικό τρόπο από τον θνητό άνθρωπο μια μέρα ούτως ή αλλιώς, αυτός δεν θα μπορούσε να το ρισκάρει. Το διακύβευμα θα ήταν πολύ υψηλό, το απαιτούμενο θάρρος θα ήταν κυριολεκτικά απάνθρωπο, και η ζωή δεν θα παρουσιαζόταν ως το ύψιστο αγαθό, θα μετατρέποταν στο κύριο ανθρώπινο μέλημα, υπερισχύοντας όλων των άλλων θεωρήσεων.

Στενά συνδεδεμένο με αυτό το γεγονός βρίσκεται ένας άλλος περιορισμός του ανθρώπινου θάρρους – η πεποίθηση ότι οι επόμενες γενιές θα καταλάβουν, θα θυμούνται και θα σέβονται τη θυσία του θνητού ανθρώπου. Ο άνθρωπος μπορεί να είναι θαρραλέος μόνο από τη στιγμή που γνωρίζει ότι οι όμοιοί του θα συνεχίζουν να ζουν μετά απ' αυτόν, ότι εκπληρώνει μια λειτουργία σε κάτι μονιμότερο από τον ίδιο του τον εαυτό – «το αιώνιο χρονικό της ανθρωπότητας», όπως το έθεσε κάποτε ο Φώκνερ. Έτσι, στην αρχαιότητα, όταν οι πολέμοι ήταν πιθανό να τελειώσουν με την εξόντωση ή την υποδούλωση ολόκληρων λαών, ο νικητής αισθανόταν υποχρεωμένος να προφυλάξει για τους μεταγενέστερους τα κατορθώματα και το μεγαλείο του εχθρού. Έτσι, ο Όμηρος τραγούδησε τον έπαινο του Έκτορα και ο Ηρόδοτος κατέγραψε την ιστορία των Περσών.

Το θάρρος, υπό τις συνθήκες του σύγχρονου πολέμου, έχει απωλέσει το παλιό του νόημα. Θέτοντας σε κίνδυνο την επιβίωση ολόκληρης της ανθρωπότητας κι όχι τη ζωή ενός μεμονωμένου ατόμου ή ακόμη και ενός ολόκληρου λαού, ο σύγχρονος πόλεμος πρόκειται να μετασχηματίσει τον μεμονωμένο θνητό άνθρωπο σε ένα συνειδητό μέλος του ανθρώπινου γένους, για την αθανασία του οποίου πρέπει να αισθάνεται σίγουρος ώστε να είναι θαρραλέος και για την επιβίωση του οποίου πρέπει να πασχίζει

περισσότερο από καθετί άλλο. Ή, για να το θέσουμε διαφορετικά, ενώ σίγουρα υπάρχουν προϋποθέσεις υπό τις οποίες η ανθρώπινη ζωή δεν αξίζει να υπάρχει, δεν μπορεί να ισχύει το ίδιο για την ανθρωπότητα. Από τη στιγμή που ένας πόλεμος μπορεί έστω και νοητά να απειλήσει τη συνέχιση της ύπαρξης του ανθρώπου πάνω στη γη, η επιλογή ανάμεσα στην ελευθερία και τον θάνατο έχει απωλέσει την παλαιά αξιοπιστία της.



Όσο η Ευρώπη παραμένει διαιρεμένη, δύναται να έχει την πολυτέλεια να υπεκφεύγει αυτών των πολύ ενοχλητικών προβλημάτων του σύγχρονου κόσμου. Μπορεί να συνεχίσει να προσποιείται ότι η απειλή για τον πολιτισμό μας προέρχεται από έξω, και ότι η ίδια κινδυνεύει από δύο εξωτερικές δυνάμεις, την Αμερική και τη Ρωσία, που είναι εξίσου ξένες. Τόσο ο αντιαμερικανισμός όσο και η ουδετερότητα είναι, κατά μία έννοια, σαφείς ενδείξεις ότι η Ευρώπη δεν είναι προετοιμασμένη αυτή τη στιγμή να αντιμετωπίσει τις συνέπειες και τα προβλήματα της δικής της εξέλιξης.

Αν η Ευρώπη ήταν ενωμένη, συγκεντρώνοντας μεγάλους βιομηχανικούς πόρους σε υλικά και ανθρώπινο δυναμικό, και αρκετά ισχυρή ώστε να κατασκευάσει τα δικά της πυρηνικά εργοστάσια και όπλα, αυτή η οδός διαφυγής θα έκλεινε αυτόματα. Τότε η συζήτηση, που σήμερα υποκρίνεται τη συζήτηση περί της εξωτερικής πολιτικής, σύντομα θα έδειχνε το πραγματικό της πρόσωπο. Η σημερινή αποξένωση της Ευρώπης από την Αμερική θα έπαιρνε τέλος, διότι θα γινόταν έκδηλο ότι η τεχνολογική

ανάπτυξη έχει τις ρίζες της στη σύνολη ιστορία της Δύσης και ότι, αντί να είναι μια αμερικανική υπόθεση, έφτασε στην κορύφωσή της αρχικά στην Αμερική.

---

# Εβίβα, Περικλή...

του Νίκου Κατσιαούνη

Μια παλιά ιστορία μας αφηγείται πως, όταν κάποτε μια μαινόμενη πυρκαγιά έκαιγε τη ζούγκλα, όλα τα ζώα έτρεχαν κακήν κακώς πανικόβλητα για να σωθούν από τις θανατηφόρες φλόγες. Όμως ένα μικρό πουλί, ατρόμητο μπροστά στον κίνδυνο, ένα μικρό κολιμπρί, μετέφερε με το μικροσκοπικό του ράμφος λίγο νερό και το έριχνε στη φωτιά. Όταν τα άλλα ζώα, παραξενεμένα από την αυταπάρνηση και το μάταιο του αγώνα του, του μήνυσαν ότι δεν ωφελούσε σε τίποτα αυτό που έκανε, η απάντηση που τους έδωσε ήταν ότι έπραττε αυτό που του αναλογούσε. Αυτή ήταν η δική του συνεισφορά, η δική του αντίσταση. Ένα τέτοιο κολιμπρί, όμοιο με αυτό της ιστορίας, είναι και ο Περικλής Κοροβέσης για την εποχή μας. Ένα κολιμπρί που μετέφερε τη δική του αλήθεια και αποπειράθηκε να την επικοινωνήσει και να τη συνδιαμορφώσει με όλους εμάς.

Ο Περικλής Κοροβέσης ανήκε στην πλευρά των αιρετικών της ιστορίας, με το μέρος εκείνων που πάντα έβλεπαν με κακό μάτι τις εξουσίες. Όλες τις εξουσίες – ανεξαρτήτως είδους, χρώματος ή απόχρωσης. Από τα μικράτα του ακόμη πήρε διαζύγιο με καθετί που καταδυναστεύει τον άνθρωπο. Από τότε που η μνήμη της παιδικής του ηλικίας μάτωσε από την εικόνα των κομμένων κεφαλιών των ανταρτών που οι αλαλάζοντες νικητές περιφέραν



στην πλατεία του Αργοστολίου, ο Κοροβέσης αφαίρεσε τη λέξη εξουσία απ' το γλωσσάρι του. Και αυτή δεν λησμόνησε να του δείξει το φριχτότερο πρόσωπό της. Δεν είναι μόνο αυτά που μας αφηγήθηκε στους τυραννοκτόνους Ανθρωποφύλακές του. Υπάρχουν και άλλα...

Όμως, ο ίδιος αποφάσισε διαφορετικά για τον εαυτό του. Εκ φύσεως και πεποιθήσεως αντιεξουσιαστής, υπήρξε γαλαντόμος σε ό,τι έκανε. Στους φίλους του, στις γυναίκες, στα κείμενά του, στα βιβλία του, στους αγώνες, στους συντρόφους, στους αντιπάλους και τους εχθρούς του. Κι όταν μπούκωνε από τη συνάφεια του κόσμου και των συναναστροφών την καθημερινή ανοησία, τότε απομονωνόταν με τους δικούς του ήρωες, αυτούς που ανακάλυπτε στα βιβλία του, στις αφηγήσεις των μεγάλων παραμυθιάδων και στα οράματα των φιλοσόφων. Υπήρξε δεινός και απαιτητικός αναγνώστης, με ευρεία παιδεία και καλλιέργεια, και με μια ακριβή και σπανίως λαθεύουσα μνήμη. Συνήθιζε να λέει ότι η βιβλιοθήκη του συμβόλιζε τον οβολό της ανθρωπότητας στον ίδιο, το κληροδότημά της για να γίνει καλύτερος άνθρωπος.

Η ενασχόληση με τα κοινά για τον Κοροβέση μετουσιωνόταν σε καθημερινό βίωμα και εμπειρία. Οι ιδέες που πρόσβευε ήθελε να περνούν τις εξετάσεις της εφαρμογής τους στο εδώ και τώρα, να γίνονται έργα και δράση. Αυτές αποτελούσαν το έρμα του, τον οδοδείκτη στο πράττειν του βίου του. Δύσκολα θα τον τσάκωνες να κοροϊδεύει με αυτά. Η ουτοπία θα πρέπει να χτίσει τα οχυρά της στο εντεύθεν της πραγματικότητας, στον παρόντα χρόνο, για να μπορέσει να την υπερβεί. Και ο Περικλής το ήξερε αυτό. Και ήταν πάντα παρών. Ποτέ δεν έλειψε. Από διαφορετικά μετερίζια κάθε φορά, με το σώμα και την πένα του, και πάντα με την ίδια ορμή και σθένος. «Αν ενεργείς σε μια κοινωνία, τότε γίνεται δικιά σου», είπε κάποτε.

*Και ο ίδιος ήθελε να δρα με τους ανθρώπους, να παλεύει και να οργίζεται μαζί τους, να τσατίζεται και να αγανακτεί, να ερωτεύεται και να χωρίζει, να οσμίζεται την ανθρωπίλα και να αφουγκράζεται προς τα πού πνέει ο άνεμος.*

Έτσι επικοινωνούσε ο Κοροβέσης. Τα υπόλοιπα είναι για τους φοφοδεείς πολιτικάντηδες της κακιάς ώρας. Επέμενε να στηρίζει και να αναδεικνύει όσα ξέφευγαν του κανόνα, όσα ξεβόλευαν από το χασμουρητό της κοινωνικής νηνεμίας. Και στήριζε εμπράκτως, όχι μόνο με τα λόγια. Και πολλάκις με προσωπικό κόστος. Όπου διέκρινε μια εστία ανυπακοής, έσπευδε κι ο ίδιος να σηκώσει γροθιά, να δηλώσει παρών. Κι ας μη συμφωνούσε σε όλα. Του αρκούσε που έβλεπε τη φλόγα αναμμένη. Οι σπόροι υπάρχουν, πρέπει να τους καλλιεργήσουμε για να φυτρώσουν και να αποδώσουν καρπούς. Υπήρξε ζηλωτής σε αυτό. Στις μικρές νησίδες, στις μικρές κοινότητες που με νύχια και με δόντια και σε πείσμα των καιρών κρατούν την ιδέα της ελευθερίας ψηλά, σε αυτό ήλπιζε ο Κοροβέσης. Εκεί έπαιζε τα ρέστα του.

Ο Περικλής ούτε παρασημοφορήσεις ήθελε, ούτε τιμές, μήτε γαλόνια. Με αυτά είχε ξεμπερδέψει προ πολλού. Καταλάβαινε τη ματαιότητά τους. Και βουλευτής, όταν εξελέγη, έβγαλε τη γλώσσα ουκ ολίγες φορές στον καθωσπρεπισμό των βουλευτικών εδράνων. Εξάλλου δεν εισήλθε του κοινοβουλίου για να αλλάξει τον κόσμο. Ήξερε ότι αυτά δεν γίνονται από τα πάνω έδρανα. Ο ίδιος δεν βουλευόταν ούτε με τις βεβαιότητες ούτε με τις σωτηριολογικές συνταγές για την αλλαγή του κόσμου. Αδογμάτιστος και αεί εξεγερμένος, βλάσφημος με τις ομολογίες πίστεως, γοητευόταν περισσότερο από την ανυπακοή της Εύας η οποία δεν αρκέστηκε στον μισό Παράδεισο και τόλμησε να τον διεκδικήσει ολόκληρο. Δύσκολο να του περάσεις χαλινάρια. Προτιμούσε να δραπετεύει στους δικούς του παράλληλους και εκεί να στήνει το δικό του γλέντι, τη δική του επανάσταση. Με γέλιο, χορό, πιεστό και τραγούδι. Ποθούσε να εξερευνήσει την ποιητικότητα του κόσμου, την τραγικότητα της ανθρώπινης ύπαρξης, που πάντα θα ξεφεύγει των αδήριτων νόμων της ιστορίας και της κομπορρημοσύνης των φαφλατάδων ορθολογιστών.

Ο Περικλής Κοροβέσης ήδη έχει αφήσει έντονη την περπατησιά του. Η μαχητική του αρθρογραφία, ο ανυποχώρητος ακτιβισμός του, η πνευματική του εγρήγορση, η λογοτεχνική του καλαισθησία, αποτελούν μια παλλόμενη παρακαταθήκη. Για όσους

είχαμε την τύχη να επικοινωνήσουμε μαζί του, ο Περικλής θα αναβιώνει τον άνθρωπο του εξεγερμένου ρομαντισμού, αυτόν που αποπειράθηκε να διαρρήξει την ασυνέχεια ανάμεσα στο πραγματικό και ιδεατό και να αποδώσει μέσω της ουτοπίας στον κόσμο την ποίησή του. Αυτό νομίζω ότι ήταν το καλύτερό του μυθιστόρημα, καταπώς έγραψε και ο αγαπημένος του φίλος Γιώργος Σταματόπουλος.

«Γι' αυτό σου λέω, ξέρω πώς θα είναι ο θάνατος, μια απλή βραδιά όπως όλες οι άλλες». Έτσι έκλεινε ένα ποίημά του ο Περικλής. Κάπως έτσι φαντάστηκα ότι θα ήταν και η στιγμή που αποφάσισε να αναχωρήσει για να ξαναχτίσει αλλού νέους ανεμόμυλους. Τον φαντάστηκα να πίνει την τελευταία γουλιά ουίσκι, να σχηματίζει το χαρακτηριστικό του παμπόνηρο μειδίαμα, και να μας ψιθυρίζει κλείνοντας την πόρτα: *Dixi et salvaní animam meam.*

Εβίβα, Περικλή. Στην υγεία σου, σύντροφε. Μας έμαθες πολλά. Σε ευχαριστούμε για όλα...

Venceremos...

---

## **Δεκέμβρης 2008: Η επίκαιρη ερώτηση της Εξέγερσης**

**του Νίκου Κατσιαούνη**

Δέκα χρόνια πέρασαν από το μεγάλο συμβάν του Δεκέμβρη του 2008. Δέκα χρόνια από μια μεγαλειώδη εξέγερση που ήρθε να ραγίσει τη βιτρίνα της κανονικότητας και να θρυμματίσει τη σιωπή μιας κοινωνίας που έδειχνε να ασφυκτιά μέσα στα ήδη φθαρμένα υλικά ενός κόσμου σε εμφανή παρακμή.

Η εξέγερση του 2008 έρχεται σε μια στιγμή όπου η μεταπολιτευτική ουτοπία του παρασιτικού καταναλωτισμού και της κενής ευδαιμονίας είχε αγγίξει τα όριά της. Η έννοια της πολιτικής είχε ήδη καταστεί ένα κενό σημαίνον, μια εντελώς λειτουργική παρά αποφασιστική πλευρά ενός συστήματος που αδυνατούσε να νομιμοποιήσει τα θεμέλια εγκυρότητάς του. Ίσως γι' αυτό ο Δεκέμβρης να αποτέλεσε ένα αντεστραμμένο είδωλο,<sup>1</sup> ένα κάτοπτρο, τα έσχατα επιφάνεια ενός κόσμου που έδειχνε να βυθίζεται σε μια κρίση νοήματος η οποία σφιχταγκάλιαζε τους θεμελιώδεις θεσμούς και τις αξίες που μας συγκροτούν ως κοινωνία και ως άτομα. Ήδη οι πρώτες βροντές από τη θεομηνία της επερχόμενης κρίσης είχαν δημιουργήσει μια ζοφερή εικόνα ενός μέλλοντος όπου οι υποσχέσεις για ειρήνη, ασφάλεια και ευτυχία έδιναν τη θέση τους στον φόβο και την απουσία ελπίδας.

Από τα πρώτα λεπτά μετά την εν ψυχρώ εκτέλεση του Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου, ένα πλήθος κόσμου διαχέεται στους δρόμους της Αθήνας εκφράζοντας την οργή του για την αστυνομική και κρατική αυθαιρεσία. Το γεγονός ότι η δολοφονία έγινε στα Εξάρχεια, μια κατεξοχήν «κινηματική περιοχή» με έναν μεγάλο αριθμό οργανωτικών και συμβολικών πόρων, με συμπαγή δίκτυα που είναι σε μια διαρκή αγωνιστική ετοιμότητα, είχε τον αντίτυπό του στην ενεργοποίηση των τοπικών κινηματικών δικτύων ώστε να συμβάλλουν από τις πρώτες κιόλας στιγμές στη διεύρυνση των κινητοποιήσεων.<sup>2</sup> Αυτά τα οργανωτικά δίκτυα μπορούν να λειτουργήσουν ως η συγκολλητική ουσία των υποκειμένων, δημιουργώντας δυνατότητες συμμετοχής. Η άμεση αντίδραση των κινηματικών δυνάμεων και οι κινήσεις τους για απάντηση στη δολοφονία του Γρηγορόπουλου έπαιξαν έναν θετικό ρόλο,<sup>3</sup> χωρίς φυσικά να αποτελεί τη μοναδική αιτία της συμμετοχής του πλήθους στις εξεγερσιακές διαδικασίες.

*Από την εκκίνηση σχεδόν των συγκρουσιακών γεγονότων έγινε αντιληπτό ότι το συμβάν του Δεκέμβρη δεν μπορούσε να χωρέσει στα ήδη μουχλιασμένα θεωρητικά εργαλεία των επίδοξων επαγγελματιών της πολιτικής.*

Αντίθετα, οι πολιτικές κατηγορίες και τα οπλοστάσια των πολιτικών εννοιών που επιστρατευτήκαν για την κατανόηση του Δεκέμβρη έδειξαν ότι οι ίδιες αυτές περισσότερο παραμένουν ένα σύμπτωμα της κοινωνικής κρίσης νοήματος και της κοινωνικής παρακμής.<sup>4</sup> Όσοι περίμεναν την εργατική τάξη και τα σωματεία με τις φόρμες της δουλειάς να κατέβουν και να στήσουν τα νέα Σοβιέτ, όσοι περίμεναν την ενσωμάτωση και την εκλογική αποτύπωση αυτής της οργής, όσοι θεώρησαν ότι θα αποτελέσουν τους πρωτοπόρους της βίαιης αντιπαράθεσης με το κράτος μάλλον διαψεύστηκαν οικτρά.

Ο Δεκέμβρης αποτέλεσε τη στιγμή που η πολιτική της ελευθερίας εκφράστηκε στους δρόμους από τους από τα κάτω, από το πλήθος των ανθρώπων που αναζήτησαν ένα καινούργιο νόημα. Γι' αυτό αποτέλεσε μια κραυγή προς το είναι της ύπαρξης, μια νέα ενότητα και έναν νέο καθοριστικό δεσμό, μια προτροπή προς την πολιτική ανυπακοή.<sup>5</sup> Ο ετερόκλητος όγκος των υποκειμένων κατέλαβε την κεντρική πολιτική σκηνή αμφισβητώντας την ανοιχτά και έμπρακτα. Ήταν η στιγμή που οι άνθρωποι χωρίς φωνή απέκτησαν δύναμη και έγιναν ορατοί. Ο φονεύσιμος άνθρωπος, η κυριαρχία του δικαίου επί της ζωής, η ζωή που είναι άξια να βιωθεί βρήκε την εφαρμογή της στο σώμα ενός δεκαπεντάχρονου μαθητή, προκαλώντας ένα κοινωνικό σοκ που ίσως μόνο η εξέγερση θα μπορούσε να είναι η απάντηση.

Ένα κομβικό σημείο που καθόρισε τον χαρακτήρα της εξέγερσης ήταν ο επαναπροσδιορισμός της έννοιας του δημοσίου χώρου ως χώρου ελεύθερης επικοινωνίας και πολιτικής απόφασης. Από τις πρώτες στιγμές των κινητοποιήσεων ένα πλήθος κόσμου καταλαμβάνει δημόσια κτίρια (δημαρχεία, πανεπιστημιακές σχολές, κρατικά κτίρια κ.λπ.) τα οποία τα μετατρέπει σε κέντρα αγώνα, κέντρα διαβούλευσης και οσμώσεων, από τα οποία δημιουργούνται η πολιτική και οι δράσεις των συμμετεχόντων. Αυτή η απελευθέρωση και η επαναδιεκδίκηση των χώρων έκανε τους εξεγερμένους να επαναορίσουν το δημόσιο μακριά από τον κρατικό ή τον αγοραίο χαρακτήρα του, δηλαδή ως έναν χώρο δημόσιο, ελεύθερο και κοινωνικό. Έναν χώρο όπου η εξουσία δεν θα

μπορούσε να εκφραστεί ως αυθεντία, να βρει τον απαραίτητο ζωτικό χώρο αναπνοής – η ένταση αυτής της διεκδίκησης είναι που θα δώσει καρπούς στις μεγάλες κινητοποιήσεις του κινήματος των πλατειών δύο χρόνια μετά.

*Ο τρόπος εκδίπλωσης και ανάπτυξης των υποκειμένων στην εξέγερση βρίσκεται σε ένα κοινό πνεύμα με τις σύγχρονες εξεγέρσεις των δυτικών μητροπόλεων των τελευταίων χρόνων (Σιάτλ, Λος Άντζελες, γαλλικά προάστια).*

Σε αντίθεση με το οργανωτικό σχήμα των νεωτερικών χρόνων, όπου η ενότητα παράγεται από ένα ηγεμονικό υποκείμενο, ο Δεκέμβρης του 2008 ήταν το συμβάν όπου οι δράσεις δεν είχαν ένα ενιαίο κέντρο, ένα συμπαγές πλαίσιο αιτημάτων, μια ενιαία ταυτότητα, αλλά αντίθετα η ποικιλία των διαφορετικών ατομικοτήτων και συλλογικοτήτων, η πολυμορφία των δράσεων, η ανοιχτότητα των διαφορών, η οριζόντια δικτύωση, η χρήση των σύγχρονων τεχνολογιών, όλα αυτά συγκρότησαν ένα κοινωνικό πλήθος το οποίο δεν άργησε να δημιουργήσει ένα «εμείς» απέναντι στους εξουσιαστικούς μηχανισμούς.<sup>6</sup> Αυτό το πολυφωνικό σμήνος έκανε πράξη την ισότητα και την ελευθερία, την άμεση δημοκρατία, την αυτοδιαχείριση και την αυτοοργάνωση μέσα στις ίδιες του τις δομές δράσης.<sup>7</sup>

Ο Δεκέμβρης διεμβόλισε το σύνολο του κοινωνικού ιστού. Η εκπυρσοκρότηση του όπλου ακούστηκε σε όλους τους καταπιεσμένους και η σφαίρα καρφώθηκε στην καρδιά μιας γενιάς. Η νεολαία είδε το όπλο του αστυνομικού να στρέφεται εναντίον της, κι έτσι εξοβέλισε από τη «δική της στιγμή» κάθε ρητορική που η κοινωνία της ιδιώτευσης και του ατομικού συμφέροντος είχε επιβάλλει. Η βία των εξεγερμένων ήταν η αντίδραση απέναντι στην κρατική δολοφονία και σε μια κοινωνία γεμάτη φανταχτερά εμπορεύματα που όλο και λιγότεροι πλέον είχαν/έχουν πρόσβαση. Πολλές κριτικές έχουν γραφτεί για τη βία των Δεκεμβριανών του 2008 από καθωσπρέπει δημοσιολόγους, αγράμματους δημοσιογραφίσκους και καλοβουλευμένους διανοούμενους

που θέλησαν να φέρουν στα μέτρα τους ένα συμβάν που τους ξεπερνούσε. Αλλά ας είμαστε ξεκάθαροι. Εύτακτη εξέγερση δεν υπάρχει, κι αν κάποιος γνωρίζει έστω και μία ας την ονοματίσει. Αυτό που αποπειράθηκαν να κάνουν οι δεκεμβριστές ήταν η βίαιη διάλυση ενός επικοινωνιακού παραδείγματος που αντανakλούσε μια εξίσου συμβολική εκμηδένιση του συνόλου της κοινωνίας.<sup>8</sup> Αλλά όσοι δεν εμμένουν πλέον μόνο στις νύχτες της φωτιάς, μπορούν εύκολα να δουν ότι τον Δεκέμβρη του 2008 οι πειραματισμοί των συμμετεχόντων ώστε να ψηλαφήσουν έναν νέο αξιακό κώδικα παρήγαγε ποικίλα αποτελέσματα, τόσο στο πεδίο της τέχνης και της πολιτισμικής δημιουργίας όσο και σε αυτό της πολιτικής σκέψης και δράσης.

Δεν θα ήταν υπερβολή να λέγαμε ότι ο Δεκέμβρης του 2008 αποτέλεσε για τον δυτικό κόσμο την πρώτη εξέγερση του τέλους των καπιταλιστικών υποσχέσεων για μια ζωή με ευτυχία και ευημερία. Οι κραυγές των εν Ελλάδι εξεγερμένων ακούστηκαν μέχρι τα επιτελεία των διεθνών κυρίαρχων ελίτ, δημιουργώντας μια εμφανή αναταραχή. Πολλοί αναρωτιούνται πλέον τι έμεινε από την εξέγερση του 2008; Αλλά αυτή είναι μάλλον μια ερώτηση του παλιού προς το νέο. Οι θεσμίσεις που παράγουν οι εξεγέρσεις στο κοινωνικό πεδίο είναι υπόρρητες, διαχέουν υπόρρητα στο κοινωνικό φαντασιακό νέες σημασίες και νοήματα τα οποία συνήθως απελευθερώνουν νέες δυναμικές που σταδιακά γίνονται εμφανείς στο κοινωνικοϊστορικό πεδίο, συμβάλλοντας στη δημιουργία νέων αξιακών και πραξολογικών κωδίκων και δεδομένων. Αν ο Δεκέμβρης δεν ήταν απάντηση αλλά ερώτηση, όπως έγραφε το σύνθημα στους τοίχους, τότε αυτή η ερώτηση μας απευθύνεται και σήμερα. Και δεν είναι άλλη από τη βούληση και την πίστη για τη δημιουργία ενός νέου κόσμου στον αντίποδα του σημερινού.

### ***Πρώτη δημοσίευση στην Εφημερίδα των Συντακτών***

1 Βλ. Γιώργος Μερτίκας, «Ο Δεκέμβρης του μέλλοντός μας», στο Σημειώσεις, τχ. 71, Ιούνιος 2010.

2 Βλ. Δημήτρης Παπανικολόπουλος, Δεκέμβρης 2008. Ανάλυση και

ερμηνεία: Οι αιτιώδεις μηχανισμοί πίσω από τα συγκρουσιακά γεγονότα, Εκδόσεις των Συναδέλφων, Αθήνα 2016.

3 Το πανεπιστήμιο της Νομικής και το Πολυτεχνείο καταλήφθηκαν το βράδυ της δολοφονίας από τις κινηματικές δυνάμεις και αποτέλεσαν δύο κεντρικά σημεία αγώνα στην εξέγερση.

4 Γιώργος Μερτίκας, ό.π.

5 Φιλήμονας Πατσάκης, Ο ευτυχισμένος Σίσυφος, Εξάρχεια, Αθήνα 2013, σελ. 11.

6 Αλέξανδρος Κιουπκιολής, Οι πολιτικές της ελευθερίας. Αγωνιστική δημοκρατία, μετα-αναρχικές ουτοπίες και η ανάδυση του πλήθους, Εκκρεμές, Αθήνα 2011, σσ.56-58.

7 Ό.π.

8 Γιώργος Μερτίκας, ό.π.

---

# Για το Σύντομο Καλοκαίρι της Αναρχίας του Εντσενσμπέργκερ

Νίκος Κατσιαούνης

**Ανάμεσα στην ιστορική και τη λογοτεχνική αφήγηση...**

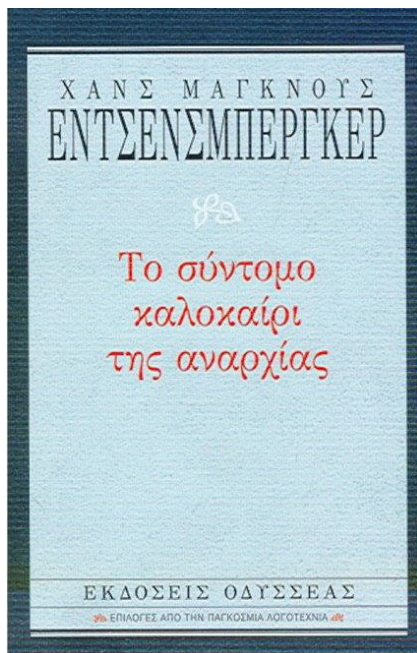
Δεν θα ήταν υπερβολή να ισχυριστεί κανείς ότι τα επιστημονικά πορίσματα της ιστορικής έρευνας σε πολλές περιπτώσεις απέχουν μίλια μακριά από τις συλλογικές θεάσεις της Ιστορίας. Οι πολυδαίδαλες ερμηνείες, οι μέθοδοι και τα θεωρητικά σχήματα των ιστορικών αδυνατούν να επικοινωνήσουν με τον τρόπο που τα άτομα και οι κοινωνίες φαντάζονται τον εαυτό τους, το παρελθόν τους και, κατ' επέκταση, το μέλλον τους. Συνήθως για τους



λαούς η Ιστορία είναι και παραμένει ένα σύνολο ιστοριών τις οποίες αξίζει κάποιος να διηγείται και να ξαναδιηγείται. Κι αυτή η μετάδοση δεν φοβάται ούτε τους μύθους ούτε τις ανατιμήσεις ούτε και τα λάθη του παρελθόντος, αλλά αντίθετα μπορεί να τα εγκολπώσει με δημιουργικό τρόπο μέσα στη συλλογική μνήμη. Αν η Ιστορία είναι μια επινόηση στην οποία η πραγματικότητα προσκομίζει τα υλικά της, τότε αυτά μπορούν να πάρουν το χρώμα και το σχήμα που ο καθένας θέλει να δώσει ώστε να δημιουργήσει το οικοδόμημά του – πραγματικό ή φανταστικό, δεν έχει επί του προκειμένου σημασία.

Κάπως έτσι νοείται το συναρπαστικό βιβλίο ***Το σύντομο καλοκαίρι της αναρχίας*** του Χανς Μάγκνους Εντσενσμπέργκερ. Όπως είναι γνωστό, περιγράφει με έναν πρωτότυπο τρόπο την ιστορία του Μπουεναβεντούρα Ντουρρούτι, μέσα από τις διαδοχικές αφηγήσεις και εξιστορήσεις ανθρώπων που είτε ήταν στον στενό του κύκλο είτε βίωναν από κοινού τα γεγονότα των συναρπαστικών χρόνων πριν και μετά τον Ισπανικό εμφύλιο του 1936. Και μέσα από τις διηγήσεις για τον Ισπανό επαναστάτη περνά μπροστά μας, με έναν αφηγηματικό τρόπο που θυμίζει ταινία, οι προσπάθειες και οι αγώνες των αναρχικών για την έφοδο στον ουρανό, για την πραγμάτωση της κοινωνικής επανάστασης.

Η ιστορία των αναρχικών στην Ισπανία ξεκινά όταν τον Οκτώβρη του 1868 ο Τζουζέπε Φανέλι, θαυμαστής του Μπακούνιν και ανήκων στην αντιαυταρχική πτέρυγα της Πρώτης Διεθνούς, χωρίς να γνωρίζει ισπανικά, φτάνει στη Μαδρίτη για να διαδώσει το μήνυμα του αναρχισμού. Έκτοτε και στην πορεία του χρόνου, οι αναρχικοί στην Ισπανία θα διατηρήσουν μια ηγεμονική θέση στο εργατικό κίνημα, αποτελώντας παράλληλα και το πιο επαναστατικό του τμήμα.



Το βιβλίο του Εντσενσμπέργκερ αποτελεί, από τη μία, μια διαδρομή στην ιστορία του αναρχικού κινήματος μέσα από το ψηφιδωτό των αφηγήσεων των ίδιων των πρωταγωνιστών και, από την άλλη, επιχειρεί το χτίσιμο ενός πορτρέτου του Ντουρούτι επιμένοντας τόσο στην αγωνιστική του δράση όσο και σε ψυχογραφικές αποτυπώσεις. Εξάλλου την περίοδο που γράφτηκε το βιβλίο, στις αρχές της δεκαετίας του 70, η σκιά της φρανκικής δικτατορίας είχε επιβάλει ένα ιδιόμορφο μισοσκόταδο στην ιστορία του ισπανικού αναρχισμού.

Ο Εντσενσμπέργκερ δεν προτίθεται να κάνει μια αγιογραφία του Ντουρούτι. Αντίθετα, προσπαθεί να φωτίσει έναν αντι-ήρωα του οποίου η φήμη κολλά στο θάρρος του, στην εντιμότητά του και στην αλληλεγγύη του και ο οποίος δοκιμάζεται σε άνισες καταστάσεις. Διότι ο Ντουρούτι, όπως συμβαίνει με ένα πλήθος λαϊκών αγωνιστών, δεν μπορεί να τυποποιηθεί, να κανονικοποιηθεί, και γι' αυτό τον λόγο οι μάζες αναγνώριζαν τον εαυτό τους σε αυτόν – το ίδιο συμβαίνει με τον «δικό μας» Άρη Βελουχιώτη.

Η επανάσταση των Ισπανών του 1936 αποτελεί μια ιστορική θραύση μέσα στο παγκόσμιο γίγνεσθαι, από εκείνες που κάνουν την ανθρωπότητα να αντιληφθεί τις δυνατότητες της δύναμής της για να δημιουργήσει έναν πιο ελεύθερο κόσμο. Τα «ηρωικά χρόνια»

στην Ισπανία, όπως τα αποκαλεί ο Μάρει Μπούκτσιν, χαρακτηρίστηκαν από τους ελευθεριακούς πειραματισμούς σε οργανωτικές δομές, σε πολιτικές μεθόδους λήψης των αποφάσεων, στη συγκρότηση μιας αξιακής κλίμακας διαφορετικής από την κυρίαρχη, σε μια νέα εκπαιδευτική διαδικασία χωρίς καταναγκασμούς και σε μορφές πάλης και δράσης. Όπως είναι φυσικό, κάθε πειραματισμός έχει και τις αποτυχίες του, τα λάθη ή τις υπερβολές του.

*Η επανάσταση για τους Ισπανούς αναρχικούς σήμαινε τη θεσμοποίηση της άμεσης δράσης: την ενασχόληση δηλαδή με την αυτοδιαχείριση ως κανονική μορφή πολιτικής.*

Αν ο προλεταριακός σοσιαλισμός αποτέλεσε για πάνω από έναν αιώνα μια σημαντική επαναστατική δύναμη εξαιτίας όχι τόσο της άρτιας οργάνωσης του προλεταριάτου, αλλά περισσότερο λόγω της βίαιης διαδικασίας προλεταριοποίησης που επέβαλε ο πρώιμος καπιταλισμός στην πλειοψηφία του κοινωνικού συνόλου, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η ήττα της ισπανικής επανάστασης κλείνει και έναν μεγάλο κύκλο που άνοιξε με τις μεγάλες εξεγέρσεις και επαναστάσεις της νεωτερικής εποχής, προτού ο προλεταριακός σοσιαλισμός εκπέσει σε μεταβλητή της ιδεολογίας του κρατικού καπιταλισμού.

Η νεωτερική έννοια της επανάστασης είναι αναπόσπαστα δεμένη με την ιδέα ότι η ιστορική πορεία κάνει ξαφνικά μια νέα αρχή. Σύμφωνα με τη Χάνα Άρεντ, είναι κρίσιμο για τις νεωτερικές επαναστάσεις ότι η ιδέα της ελευθερίας και μιας νέας αρχής πρέπει να συμπίπτουν. Μόνο όταν η Ιστορία απέκτησε τη γραμμική της εξήγηση έγινε εφικτό να νοηθούν οι επαναστάσεις ως μια ριζική τομή που δημιουργεί νέες συνθήκες και απελευθερώνει ένα κοινωνικό δυναμικό που δημιουργεί νέες πραγματικότητες.

Το ζήτημα της ελευθερίας αποτέλεσε το διακύβευμα των νεωτερικών επαναστάσεων και το κρίσιμο σημείο στο οποίο συντρίφτηκαν. Η διαδεδομένη άποψη σήμερα ότι η επανάσταση είτε κρατικοποιείται είτε στρέφεται εναντίον των ανθρώπων που την

έπραξαν δεν αποτελεί μια μεταφυσική της ιστορίας αλλά μια διαπιστωμένη ιστορική τραγωδία, με την οποία δυστυχώς θα πρέπει να έρθουμε αντιμέτωποι, τουλάχιστον όσοι επιδιώκουμε μια αλλαγή του κυρίαρχου παραδείγματος.

Αν και είναι κοινότυπο, θα λέγαμε ότι η διαδικασία της απελευθέρωσης δεν ταυτίζεται απαραίτητα με την επιθυμία της ελευθερίας, αν και αποτελεί προϋπόθεσή της. Η απελευθέρωση πάντα προβάλλει με μεγαλοπρέπεια ενώ η εδραίωση της ελευθερίας πάντα είναι αβέβαιη. Κάτι τέτοιο στην αφαιρετική του διάσταση συνέβη και με τους Ισπανούς αναρχικούς στην προσπάθειά τους να επιτύχουν αυτό που ο Χέγκελ ονόμασε συμφιλίωση του ουρανού και της γης, δηλαδή την επανάσταση.

Κλείνοντας, θα λέγαμε ότι ο Εντσενσμπεργκερ στο Σύντομο καλοκαίρι της αναρχίας προσπαθεί να ξεπεράσει τα όρια της ιστοριογραφίας και να μας μεταφέρει στη δρώσα πραγματικότητα των Ισπανών επαναστατών, στις συνθήκες της καθημερινής και πραγματικής τους ζωής. Κι αυτά τα μονοπάτια ίσως μόνο η λογοτεχνία μπορεί να τα προσπελάσει, να μπει δηλαδή μέσα στις ζωές και τις ψυχές των ανθρώπων, να μυριστεί να κίνητρά τους και να προσπαθήσει να τους καταλάβει. Ο συγγραφέας κατάφερε να αποτυπώσει κάτι ιδιαίτερα σημαντικό που είναι και ο λόγος για τον οποίο άνθρωποι σαν τον Ντουρούτι κατάφεραν να επιβιώσουν στη συλλογική μνήμη και δεν είναι άλλο από τις μαρτυρίες των ίδιων των ανθρώπων, από την προφορική παράδοση που ανάμεσα στον μύθο και την αλήθεια δημιουργεί και αναπαριστά τη δρώσα ιστορία των λαών.

*Αλήθεια τι θα γνωρίζαμε για τον Ντουρούτι, σε μια περίοδο όπου η διατήρηση των αρχείων ήταν παντελώς άγνωστη, αν δεν υπήρχαν οι ρακοςυλλέκτες της Ιστορίας όπως ο Εντσενσμπεργκερ;*

Για το τέλος, ας ακούσουμε τα λόγια του συγγραφέα που νομίζω ότι περικλείουν το σύνολο αυτού του εξαιρετικού βιβλίου:

«Το τέλος του ήρωα δρα σαν οϊωνός αλλά και σαν υποχρέωση. Από αυτό το σημείο αρχίζει να αποκρυσταλλώνεται ο μύθος. Η κηδεία

του εξελίσσεται σε διαδήλωση. Δρόμοι παίρνουν το όνομά του, η εικόνα του εμφανίζεται σε τοίχους, σε πλακάτ, γίνεται φυλαχτό. Η νίκη της υπόθεσής του οδηγεί σε κανονικοποίηση που σημαίνει σχεδόν πάντα κατάχρηση και προδοσία. Έτσι ο Ντουρρούτι απέφυγε να γίνει επίσημα εθνικός ήρωας. Η ήττα της ισπανικής επανάστασης τον έσωσε από αυτή την τύχη. Έμεινε αυτό που πάντα ήταν. Ένας προλεταριακός ήρωας, ένας από τους καταπιεσμένους και κυνηγημένους. Ανήκει στην αντι-ιστορία, εκείνη που δεν υπάρχει στα βιβλία. Ο τάφος του βρίσκεται στην άκρη της Βαρκελώνης, στη σκιά ενός εργοστασίου. Στην άγραφη ταφόπλακα βρίσκεις πάντα μερικά λουλούδια. Κανένας μαρμαράς δεν χάραξε επάνω τ' όνομά του. Μόνο άμα κοιτάξεις καλά μπορείς να δεις αυτό που ένας άγνωστος έχει χαράξει με σουγιά και παιδικά γράμματα: τη λέξη Ντουρούτι».

---

## **Το Νόημα της Ιστορίας ανάμεσα στις Συμπληγάδες της Θεολογίας, της Φιλοσοφίας και της Πολιτικής**

**Νίκος Κατσιαούνης, εκδότης**

Για το βιβλίο του Καρλ Λέβιτ, *“Το νόημα της ιστορίας”*

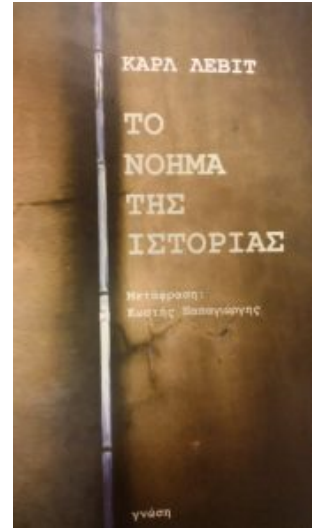
Ο τρόπος που τα άτομα και οι κοινωνίες αντιλαμβάνονται και θωρούν την Ιστορία εν πολλοίς αντανακλά και προσδιορίζει τον τρόπο που βλέπουν και φαντάζονται τον εαυτό τους. Ο όρος «φιλοσοφία της Ιστορίας» ανήκει στον Βολταίρο, ο οποίος τον χρησιμοποίησε στις απαρχές της νεωτερικής εποχής για να δηλώσει την αντίθεση στη θεολογική ερμηνεία της Ιστορίας, μιας και πλέον η καθοδηγητική αρχή δεν είναι η βούληση του θεού ή η

θεία πρόνοια αλλά ο ίδιος ο άνθρωπος. Η τομή που έφεραν οι Νεότεροι Χρόνοι στη σκέψη και την ανθρώπινη νόηση οδήγησε τους σύγχρονους φιλοσόφους και στοχαστές να θεωρήσουν ότι οι προγενέστερες θεωρήσεις της Ιστορίας (από τον Αυγουστίνο ως τον Μποσουέτ) στηριζόταν στην αποκάλυψη και την πίστη και ότι αυτή η θεολογική ερμηνεία αποτελεί ένα αμελητέο γεγονός.

Σε αυτή την αντίληψη των Νεότερων Χρόνων έρχεται να αναστοχαστεί το βιβλίο του Καρλ Λέβιτ (Karl Löwith, 1897-1973) *Το νόημα της Ιστορίας*. Ο Λέβιτ ήταν Γερμανός στοχαστής και φιλόσοφος, μαθητής του Έντμουντ Χούσερλ και του Μάρτιν Χάιντεγκερ, από τον οποίο αποστασιοποιήθηκε όταν ο τελευταίος προσχώρησε στον εθνικοσοσιαλισμό. Σε αντίθεση με την αντίληψη ότι η φιλοσοφία της Ιστορίας ξεκινά με τη νεωτερικότητα, το κεντρικό επιχείρημα του Λέβιτ στο παρόν βιβλίο είναι ότι η φιλοσοφία της ιστορίας γεννιέται με την εβραϊκή και τη χριστιανική πίστη στη βάση της εκπλήρωσης μιας επαγγελίας και τελειώνει με την εκκοσμίκευση αυτού του εσχατολογικού προτύπου. Αυτό που εξετάζει ο συγγραφέας στον παρόντα τόμο είναι η προέλευση των θεμελιωδών εννοιών της φιλοσοφίας της Ιστορίας, κάνοντας μια διεξοδική αναφορά στο έργο μεγάλων στοχαστών και εκπροσώπων της από την αρχαιότητα και τον Μεσαίωνα μέχρι τον Διαφωτισμό και τον 19ο αιώνα.

Η αντίληψη των αρχαίων Ελλήνων για τη ζωή και τον κόσμο βασιζόταν σε ένα σχήμα με ανακυκλήσεις, συγκροτώντας μια έλλογη και φυσική αντίληψη του κόσμου, η οποία συνδυάζει την παραδοχή των παροδικών μεταβολών με την περιοδική κανονικότητα, τη μονιμότητα και τη σταθερότητα. Το ενδιαφέρον της αρχαιοελληνικής σκέψης εστιαζόταν περισσότερο στον λόγο του κόσμου κι όχι στο νόημα της. Αντιθέτως, για την ιουδαϊκή και χριστιανική παράδοση η ιστορία ήταν κυρίως η ιστορία της λύτρωσης και της σωτηρίας. Για τους κλασικούς, όπως αναφέρει ο Καρλ Λέβιτ, το πεδίο της επεξεργασίας του θεολογικού και ανθρωπολογικού προβλήματος είναι ο κόσμος, μιας και ο ίδιος είναι θεϊκός και εξουσιάζει τη μοίρα και τη φύση του ανθρώπου, ενώ για τους χριστιανούς το πεδίο της

κοσμολογικής επεξεργασίας καθίσταται ο θεός και ο άνθρωπος, μιας και η συγκρότηση του κόσμου βασίζεται καθ' ολοκληρία στον θεό και ο άνθρωπος αποτελεί σκοπό της δημιουργίας του θεϊκού όντος.



Καρλ Λέβιτ, Το νόημα της ιστορίας, μτφρ. Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος-Μάριος Μαρκίδης, Γνώση, Αθήνα 1985, σελ. 340.

Επομένως, σύμφωνα με τον Λέβιτ, ο χριστιανισμός, ο οποίος αποτέλεσε για τον δυτικό κόσμο έναν συνεχή φανταστικό τροφοδότη, προσέδωσε την έννοια της οικουμενικότητας και της ιστορικής συνείδησης όχι στη βάση μιας καθολικής πίστης στον θεό, αλλά στη βάση ότι ο θεός δίνει μια ενοποιητική εικόνα στην ιστορία της ανθρωπότητας και την κατευθύνει σε έναν τελικό σκοπό.

Έτσι, το μέλλον τοποθετείται ως το «αληθινό κέντρο» της Ιστορίας. Αυτή η εσχατολογική διάσταση δεν αντανακλά την επιρροή της μόνο στη σκέψη της θεολογικής παράδοσης αλλά, όπως είναι φυσικό, είχε τις αντανακλάσεις της και στη δρώσα ιστορία

των ατόμων και της κοινωνίας. Διότι η εσχατολογική ιδέα μέσα στο κοινωνικοϊστορικό πεδίο συνήθως παρουσιάζοταν σε περιόδους κρίσεων και κοινωνικών αλλαγών και, κατ' επέκταση, έθετε πάντα το ζήτημα της λήψης κάποιας απόφασης με σκοπό τη μετατροπή του κόσμου. Κατά συνέπεια, υπάρχουν δομικές αναλογίες με την έννοια του πολιτικού. Ο Λέβιτ παρουσιάζει διεξοδικά τις θεολογικές ερμηνείες περί της Ιστορίας μέσα από τα κείμενα της Βίβλου αλλά και σημαντικών θεολόγων φιλοσόφων, όπως ο Ορόζιος, ο Αυγουστίνος, ο Ιωακείμ Φλώριος κ.λπ.

Η εσχατολογική ιδέα βασίζεται στις ιστορικές κατηγορίες του χώρου των εμπειριών και του ορίζοντα των προσδοκιών, σε ένα Εντεύθεν και ένα Εκείθεν, αντίστοιχα, τα οποία νοηματοδοτούνται από τις εκάστοτε ιστορικές συνθήκες και την υφιστάμενη τάξη του Είναι. Όπως παραστατικά το επισημαίνει ο Παναγιώτης Κονδύλης: «Το Εκείθεν είναι η Ιδέα του Ανθρώπου, το Εντεύθεν είναι ο εμπειρικός άνθρωπος». Ο Λέβιτ εκκινώντας από τη σημαντική τομή του Τζιαμπατίστα Βίκο, του Μποσουέτ και συνεχίζοντας με τον Βολταίρο, τον Κοντορσέ, τον Ογκίστ Κόντ κ.ά μάς παραθέτει τις εννοιολογικές προσεγγίσεις αυτών των στοχαστών για το ζήτημα της Ιστορίας, επισημαίνοντας τις εσχατολογικές αντιλήψεις περί της Ιστορίας, ακόμη κι όταν σε κάποιους εξ αυτών η θεολογία είναι απύσχα.

Το κεντρικό επιχείρημα του Καρλ Λέβιτ φθάνοντας στην εποχή της νεωτερικής συγκρότησης είναι ότι οι θεολογικές και εσχατολογικές αντιλήψεις περί του τέλους της Ιστορίας περνούν στη σκέψη σημαντικών στοχαστών και φιλοσόφων.

Η θεοκτονία και το κενό που δημιουργήθηκε από αυτή δεν θα μπορούσε να καλυφθεί επαρκώς εάν δεν παρουσιάζοταν μια νέα αξιολογική κλίμακα που θα έδινε νόημα στα άτομα και τις κοινωνίες. Και σε αυτή την αξίωση κυριαρχίας (ή απελευθέρωσης) αρκετά δομικά στοιχεία της παλιάς μεταφυσικής μετουσιώθηκαν στις ορθολογιστικές θεωρήσεις που αντιμάχονταν τον παλαιό κόσμο. Η χριστιανική ελπίδα της σωτηρίας και η πίστη στη θεία πρόνοια αντικαταστάθηκαν από την πίστη στην πρόοδο, τη βελτίωση του βίου και την αναζήτηση της ευτυχίας. Ο Χέγκελ



μετέθεσε την εσχατολογική προσδοκία του χριστιανισμού μέσα στην ίδια την ιστορική κίνηση και διαδικασία, όπου η κρίση και η δικαίωση εμπεριέχεται μέσα στην ίδια την Ιστορία – η περίφημη φράση του «Η παγκόσμια ιστορία είναι το παγκόσμιο δικαστήριο». Με τον Χέγκελ η θεολογία της ιστορίας μετατρέπεται σε φιλοσοφία της Ιστορίας, στην οποία η κοσμικότητα της ιστορίας ιεροποιείται και η ιερή ιστορία υποβιβάζεται. Οι επίγονοι του εγγελιανισμού και ειδικότερα οι ριζοσπάστες εκφραστές του πολιτικού κινήματος του αθεϊστικού ανθρωπισμού –το σοσιαλιστικό κίνημα, εν γένει– προσπάθησαν να καθαιρέσουν την πραγμάτωση του εγγελιανού πνεύματος στο κράτος, δημιουργώντας μια διαφορετική αφήγηση για το τέλος της Ιστορίας.

Στη θεωρία του Καρλ Μαρξ, αλλά και πολλών αναρχικών στοχαστών, είναι έκδηλος ένας μεσσιανισμός για την εκπλήρωση του βασιλείου της ελευθερίας. Το προλεταριάτο αποτελεί το όργανο, τον εκλεκτό λαό για την εκπλήρωση του σχεδίου σωτηρίας της ανθρωπότητας, ενώ η έσχατη σύγκρουση θα συμβεί ανάμεσα στον αστικό κόσμο και το προλεταριάτο, όπου η νίκη του τελευταίου θα σημάνει το πέρασμα από το βασίλειο της αναγκαιότητας σε αυτό της ελευθερίας.

Η συζήτηση για τον επαναπροσδιορισμό των σημασιών και των εννοιών που συγκροτούν τα άτομα και τις κοινωνίες σήμερα στην εποχή της γενικευμένης κρίσης είναι αναγκαίο να εξετάσει τη μεταφυσική και εσχατολογική ιδέα, μιας και αυτές προέκυπταν όταν τα υποκείμενα έπρεπε να τοποθετηθούν πολιτικά απέναντι στον υπάρχοντα κόσμο με σκοπό το ξεπέρασμά του.

Αξίζει να σημειώσουμε ότι το *Νόημα της Ιστορίας* του Καρλ Λέβιτ εντάσσεται στη μνημειώδη πλέον σειρά του Παναγιώτη Κονδύλη στις εκδόσεις Γνώση. Η σημαντικότητά της συνίσταται στο ότι μετέφερε στο ελληνικό κοινό τη σκέψη σημαντικότερων στοχαστών ενώ οι μεταφράσεις της σειράς αποτελούν μέχρι και σήμερα τομή για την απόδοση βιβλίων φιλοσοφίας και κοινωνικής θεωρίας.

---

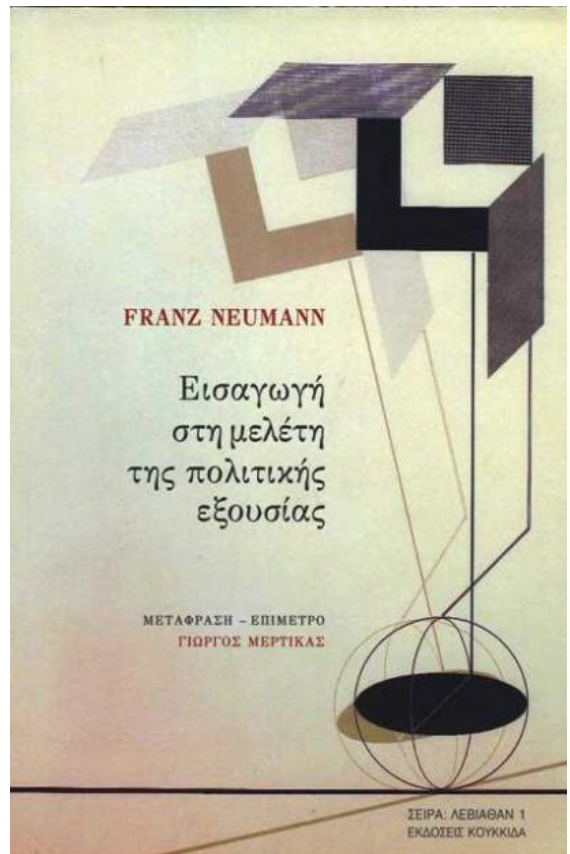
# Η Μελέτη του Ζητήματος της Πολιτικής Εξουσίας

Νίκος Κατσιαούνης

Για το βιβλίο του Φραντς Νόιμαν «Εισαγωγή στη μελέτη της πολιτικής εξουσίας».

Ο Φραντς Νόιμαν είναι μια εξαιρετικά σημαίνουσα μορφή πολιτικού επιστήμονα και αριστερού στρατευμένου διανοητή. Γεννημένος το 1900, την περίοδο της Βαϊμαρικής Δημοκρατίας στη Γερμανία εντάχθηκε στο σοσιαλδημοκρατικό κόμμα (SPD) παρέχοντας την υποστήριξή του ως νομικός σύμβουλος. Με την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία έφυγε για την Αγγλία. Εκεί θα συνεχίσει τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα με τον κοινωνιολόγο Καρλ Μανχάιμ και τον Χάρολντ Λάσκι, επεκτείνοντας τις ερευνητικές του δραστηριότητες στο πώς το δίκαιο μεταλλάσσεται σε σχέση με την ιστορική πραγματικότητα.

Το 1937 πηγαίνει στη Νέα Υόρκη όπου και θα συνδεθεί με τη Σχολή της Φρανκφούρτης. Εκεί θα εκπονήσει μια σειρά αναλύσεων οι οποίες σταδιακά θα τον οδηγήσουν στη συγγραφή του *magnus opus* του, το Βεεμώθ. Σε αυτό ο Νόιμαν υποστηρίζει ότι ο ναζισμός έχει να κάνει με την κατάληψη του κράτους από ιδιωτικά συμφέροντα – μια θέση που θα τον οδηγήσει σε σύγκρουση με τη Σχολή της Φρανκφούρτης. Πεθαίνει το 1954 σε αυτοκινητικό δυστύχημα.



Franz Neumann, *Εισαγωγή στη μελέτη της πολιτικής εξουσίας*, μτφρ.-επίμετρο Γιώργος Μερτίκας, Κουκκίδα, Αθήνα 2016, σελ. 116.

Το βιβλίο *Εισαγωγή στη μελέτη της πολιτικής εξουσίας* (κυκλοφορεί από τις εκδόσεις Κουκκίδα σε μια εξαιρετική μετάφραση και ένα κατατοπιστικό επίμετρο του Γιώργου Μερτίκα) αποτελεί έναν τόμο στον οποίο ο Νόιμαν εκπονεί τρεις μικρές αλλά περιεκτικές μελέτες γύρω από το ζήτημα της πολιτικής εξουσίας, της δικτατορίας και της θεωρίας περί του ομοσπονδιακού κράτους.

Όπως αναφέρεται και στα *Επιλεγόμενα* του βιβλίου, «ένα χαρακτηριστικό της μεθόδου του Νόιμαν είναι να ανακαλύπτει τις παρεκκλίσεις από τον γενικό κανόνα», ενώ παράλληλα αρνείται την ευκολία των συμπερασμάτων που παράγει η ιδεολογική στράτευση και προσπαθεί να συνδυάσει τους θεωρητικούς τύπους με την εμπειρική έρευνα της κοινωνιολογίας.

Το πρώτο κεφάλαιο του βιβλίου αφορά την έννοια της πολιτικής εξουσίας και αποτελεί μια εισαγωγική μελέτη για τις διάφορες οπτικές γωνίες της – ένα συνοπτικό εγχειρίδιο για τους σπουδαστές της πολιτικής θεωρίας, όπως αναφέρει και ο συγγραφέας. Για τον Νόιμαν η πολιτική εξουσία είναι μια ακαθόριστη έννοια και εμπεριέχει δύο ριζικά διαφορετικές σχέσεις: τον έλεγχο στη φύση και τον έλεγχο πάνω στον άνθρωπο. Ενώ η πρώτη αποτελεί μια διανοητική εξουσία, η εξουσία που εδράζεται στον άνθρωπο είναι μια αμφίπλευρη σχέση μια και ο άνθρωπος δεν είναι απλώς κομμάτι της εξωτερικής φύσης, αλλά είναι προικισμένος με τον Λόγο (παρ' όλο που δεν δρα πάντα ορθολογικά).

Η τάση να εξομοιώνεται η πολιτική με την πολιτική της ισχύος διατρέχει την πολιτική θεωρία από τον Μακιαβέλι έως και σήμερα, μετατρέποντας έτσι την Ιστορία σε ένα πληκτικό θέρετρο ενός αέναου και διαρκούς αγώνα των «εντός ομάδων» με τους «εκτός ομάδων». Χωρίς μια κοσμοεικόνα για τον άνθρωπο που να υπερβαίνει τη ζώδη ικανοποίηση των επιθυμιών του η πολιτική δεν θα μπορέσει ποτέ να απεγκλωβιστεί από την έννοια της ισχύος. Ο άνθρωπος για τον Νόιμαν, όπως και για ένα πλήθος στοχαστών της πολιτικής θεωρίας, δεν είναι ούτε εγγενώς κακός ούτε καλός, αλλά καθορίζεται από τις κοινωνικοϊστορικές συνθήκες. Για τον Νόιμαν η πολιτική εξουσία είναι η κοινωνική εξουσία που εδράζεται στο κράτος.

Στο δεύτερο κεφάλαιο του βιβλίου με τίτλο «Σημειώσεις για τη θεωρία της δικτατορίας» ο Νόιμαν προχωρά σε μια ανάλυση των κοινωνικών και πολιτικών χαρακτηριστικών των δικτατορικών καθεστώτων. «Με τον όρο δικτατορία κατανοούμε την αρχή ενός προσώπου ή μιας ομάδας προσώπων που σφετερίζονται και μονοπωλούν την εξουσία του κράτους, για να την ασκήσουν χωρίς περιορισμούς» μας λέει ο συγγραφέας. Ο Νόιμαν επιχειρεί μια γενική διάκριση των ειδών δικτατορίας που παρουσιάζονται στο κοινωνικοϊστορικό πεδίο.

Ως απλή δικτατορία αποκαλεί το καθεστώς στο οποίο ο δικτάτορας ασκεί την εξουσία του μέσω του ελέγχου των παραδοσιακών μέσων

εξαναγκασμού, δηλαδή του στρατού, της αστυνομίας, του δικαστικού σώματος κ.λπ. Σαν καισαρική δικτατορία ορίζει εκείνο το καθεστώς όπου ο δικτάτορας είναι αναγκασμένος να επιτύχει μια λαϊκή υποστήριξη, μια λαϊκή βάση, είτε για να ανέλθει στην εξουσία, είτε για να την ασκήσει, είτε και τα δύο. Η τρίτη μορφή δικτατορίας είναι η ολοκληρωτική δικτατορία, όπου το καθεστώς, πέρα από τον μονοπωλιακό έλεγχο των μέσων καταναγκασμού και της λαϊκής στήριξης, προχωρά και στον έλεγχο βασικών δομών για τη διατήρηση και την αναπαραγωγή της κοινωνικής ζωής, όπως η εκπαίδευση, οι οικονομικοί θεσμοί κ.λπ. Εδώ η ολότητα της κοινωνίας και της ιδιωτικής ζωής του πολίτη συμπλέκεται άμεσα με το σύστημα της πολιτικής κυριαρχίας.

Ο Νόιμαν χρησιμοποιεί παραδείγματα αυταρχικών καθεστώτων από όλη την Ιστορία (Αγίς, Κλεομένης, Πεισίστρατος, Ιούλιος Καίσαρας, αλλά και Ροβεσπιέρος, Λένιν κ.λπ.), ώστε από τη μία να καταδείξει τους όρους και τους τρόπους συγκρότησης, δομής αλλά και τις διαφοροποιήσεις των εν λόγω καθεστώτων και από την άλλη να μελετήσει την επίδρασή τους στην κοινωνική λειτουργία.

Το τελευταίο κεφάλαιο του τόμου έχει να κάνει με τη μελέτη των ομοσπονδιακών κρατών. Το θεωρητικό επιχείρημα για τη συγκρότηση των ομοσπονδιακών κρατών είναι ο περιορισμός της πολιτικής εξουσίας από την αυταρχικότητα, δηλαδή η χαλιναγωγή της κακής χρήσης της εξουσίας μέσα από την κατανομή της σε μια σειρά ανταγωνιστικών μονάδων εξουσίας. Αν και υπάρχουν αρκετές διαφοροποιήσεις μεταξύ των ομοσπονδιακών κρατών (για παράδειγμα ΗΠΑ, Καναδάς, Ελβετία, Κεντρική Αφρικανική Ομοσπονδία, ΕΣΣΔ κ.λπ.), το κοινό στοιχείο μεταξύ τους είναι νομικό και βασίζεται στο ότι ο πολίτης υπόκειται σε δύο δικαιοδοσίες: της ομοσπονδιακής κυβέρνησης και των ομόσπονδων κρατών. Μόνο ο νομικός, μας λέει ο Νόιμαν, μπορεί να αποφαινεται και να θέτει τα θεμέλια της εγκυρότητας για τα ομοσπονδιακά ζητήματα.

Ο συγγραφέας καταπιάνεται και με θεωρίες τόσο του πολιτικού

φιλελευθερισμού όσο και των επαναστατικών θεωριών που αξίωναν τη ρήξη με το υπάρχον (για παράδειγμα, ο φεντεραλισμός του Προυντόν κ.λπ.). Το κεντρικό επιχείρημα του Νόιμαν είναι ότι παρ' όλες τις επικλήσεις η πραγματικότητα αυτών των πολιτικών σχηματισμών απέχει από τις αρχικές διακηρύξεις και στοχοθεσίες, ειδικά από τη στιγμή που ισχυρά ιδιωτικά συμφέροντα ή αποφάσεις των κεντρικών κυβερνήσεων λειτουργούν παρεμβατικά στις διαδικασίες άσκησης της πολιτικής.

Το βιβλίο του Φραντς Νόιμαν διατηρεί ακέραια τη φρεσκάδα του, θέτοντας ζητήματα που επανέρχονται με αμεσότητα και επεκτείνουν τον ουσιαστικό διάλογο για την ανάγνωση της σημερινής πραγματικότητας.

---

## **Για τον Δημήτρη Κουφοντίνα και το Δικαίωμά του στην Άδεια...**

**Νίκος Κατσιαούνης**

Στους (μετα)μοντέρνους καιρούς της ατομικής και συλλογικής αποχαύνωσης είναι λογικό συνακόλουθο οι έννοιες είτε να χάνουν τις σημασίες τους, οδηγούμενες έτσι σε μια τραγική διαστροφή, είτε να επωμίζονται τη μοίρα της εκπόρνευσης. Ο Γερμανοεβραίος πολιτικός στοχαστής Φραντς Νόιμαν (Franz Neumann) εξετάζοντας την περίοδο του Μεσοπολέμου και της Βαϊμαρικής Δημοκρατίας έκανε σαφές το γεγονός ότι η επίκληση της δημοκρατίας από πολιτικούς φορείς κάθε απόχρωσης –ακόμη και εντελώς αντιθετικούς– οδήγησε και στην ελαστικότητα της έννοιας. Συνήθως αυτή η ελαστικότητα αποτελεί και τον προθάλαμο για τη νομιμοποίηση αυταρχικών και ολοκληρωτικών λογικών που, φορώντας τον μανδύα της δημοκρατικής εγγύησης, περιστέλλουν

τις κοινωνικές ελευθερίες και τα συλλογικά κεκτημένα. Διότι έχει πάλι πολλάκις αποδειχθεί από την Ιστορία ότι η καλύτερη άμυνα της δημοκρατίας είναι η αυτοκατάργησή της.

Έτσι, όταν οι «σύγχρονες δημοκρατίες» –στην ουσία οι πολιτικές και οικονομικές ελίτ που τις ελέγχουν– νιώθουν την απειλή του διαφορετικού, δεν διστάζουν να κουρελιάσουν αρκετά από τα θεμελιώδη συγκροτητικά τους στοιχεία με σκοπό τη διατήρηση της κυριαρχίας και των συμφερόντων τους. Η δίκη της 17 Νοέμβρη αποτελεί για τη νεότερη ελληνική ιστορία ένα τέτοιο παράδειγμα καταστρατήγησης της έννοιας του δικαίου και του αστικού νομικού πολιτισμού, που με τόσο στόμφο προωθούν και επικαλούνται τα αλαλάζοντα κύμβαλα της «δημοκρατικής» διαχείρισης και νομιμότητας. Ό,τι είναι νόμιμο είναι και ηθικό, αρκεί η ηθική να συνταυτίζεται και να εξυπηρετεί τα ιδιοτελή συμφέροντα των κυρίαρχων ελίτ.

Δεκαπέντε χρόνια περίπου μετά τη δίκη της 17 Νοέμβρη, παραμένει ανοιχτό ακόμη το ζήτημα της χορήγησης αδειών σε κάποιους από τους κρατουμένους οι οποίοι βρίσκονται ακόμη σε συνθήκες ειδικού εγκλεισμού. Ο Δημήτρης Κουφοντίνας είναι ένας εξ αυτών των κρατουμένων που οι διωκτικές αρχές τού αρνούνται πεισματικά το δικαίωμα στην άδεια. Αυτός ο λυσσασμένος πόθος των «δημοκρατικών» θεσμών για τη διάλυση της αξιοπρέπειας και την ταπείνωση του Δημήτρη Κουφοντίνα συνεχίστηκε και στην προ λίγων ημερών απόρριψη του αιτήματος για άδεια. Σαν άλλοι στρατοδίκες των πιο σκοτεινών στιγμών της νεοελληνικής ιστορίας, απέρριψαν το αίτημα για άδεια λόγω της μη αλλαγής του συνειδησιακού υποβάθρου του Κουφοντίνα (!). Ο τραγέλαφος των διωκτικών μηχανισμών θεώρησε ότι η άδεια στον φυλακισθέντα δεν πρόκειται να συμβάλει στην προσωπική και κοινωνική του ανέλιξη.

Εάν κάποιος προσπάθησε ουσιαστικά να υπερασπίσει τις θέσεις, τις επιλογές και την ιστορία της 17 Νοέμβρη, αυτός αναμφισβήτητα ήταν και παραμένει ο Δημήτρης Κουφοντίνας. Κι αυτό οι «δημοκρατικοί» κατασταλτικοί μηχανισμοί δεν του το συγχωρούν. Ασχέτως του αν κάποιος συμφωνεί ή διαφωνεί με τη δράση της

17N, πρέπει να είναι τυφλός για να μη μπορεί να δει τη συνέπεια των λόγων του Κουφοντίνα. Και πάνω σε αυτή τη συνέπεια είναι που πατούν οι κατασταλτικοί μηχανισμοί για να του αρνούνται το στοιχειώδες δικαίωμα στην άδεια. Όχι προφανώς για να μη βγει από τη φυλακή και συνεχίσει τον ένοπλο αγώνα (εξάλλου ο ίδιος έχει δηλώσει ότι η 17 Νοέμβρη «έχει τελειώσει»), αλλά γιατί δεν αρνείται την ιστορία του, δεν αρνείται τον αξιακό του κώδικα, δεν υπογράφει την πολυπόθητη για την εξουσία «δήλωση μετανοίας». Αν αυτό δεν αποτελεί πράξη και στάση αξιοπρέπειας και ήθους, τότε τι είναι ήθος και αξιοπρέπεια; Πάντως σίγουρα όχι η στάση αρκετών φωνασκούντων «δημοκρατών» που στο όνομα της «αντιτρομοκρατικής σταυροφορίας» έχτισαν πολιτικές καριέρες, προσεταιρίστηκαν πολιτικά τζάκια και γέμισαν το σακούλι τους από τα «αντιτρομοκρατικά» κονδύλια, δηλώνοντας παράλληλα γονυπετείς τα διαπιστευτήριά τους στα εγχώρια και διεθνή αφεντικά.

Εδώ θα πρέπει να επισημάνουμε ότι στην Ελλάδα των πρώτων μεταπολιτευτικών χρόνων θα ήταν εξαιρετικά δύσκολο να μη συγκροτούνταν ένοπλες οργανώσεις που είχαν ως στόχο τη βίαιη αντιπαράθεση με το καθεστώς. Η χρόνια επιβολή ενός αυταρχικού και εκδικητικού κράτους, οι μνήμες και τα άμεσα βιώματα από τις εξορίες, τις εκτοπίσεις, τις εκτελέσεις και τη διάλυση της αξιοπρέπειας ενός μεγάλου κομματιού της ελληνικής κοινωνίας, η επιβολή της δικτατορίας και η αμνήστευσή της από την πολιτική ελίτ, ένα μεγάλο ρεύμα στην Ευρώπη και τη Λατινική Αμερική οργανώσεων ένοπλης βίας, όλα αυτά σε συνδυασμό με την έξαρση της ριζοσπαστικότητας των πρώτων μεταπολιτευτικών χρόνων λειτούργησαν ως η μαγιά για τη συγκρότηση αρκετών ένοπλων οργανώσεων από το 1974 και ύστερα. Όπως ειπώθηκε και από έναν μάρτυρα υπεράσπισης στη δίκη της 17 Νοέμβρη, στη Μεταπολίτευση η πολιτική συνείδηση και ο τύπος του Αριστερού που διαμορφωνόταν δεν θα επέτρεπε ποτέ στον εαυτό τους και στους άλλους να ξαναγίνουν οι «καρπαζοεισπράκτορες της Ιστορίας».

Έτσι λοιπόν ο Δημήτρης Κουφοντίνας (και δεν είναι ο μόνος) στο συμβολικό επίπεδο αποτελεί για τους κυρίαρχους τον τύπο του



ανυπότακτου αγωνιστή, αυτού που δεν εκχωρεί ούτε τις αξίες ούτε τα ιδανικά του στο κυρίαρχο καθεστώς.[1] Επιπλέον, πάλι στο συμβολικό επίπεδο, αποτελεί και μέρος μιας ριζοσπαστικής γενιάς που η εξουσία θέλει να τη δει να συνθλίβεται και να απαξιώνεται. Στη δίκη της 17 Νοέμβρη δεν έγινε ούτε το στοιχειώδες: η αναγνώριση των κατηγορούμενων και των φυλακισθέντων ως πολιτικών κρατουμένων.[2] Η στενότατη οριοθέτηση του πολιτικού εγκλήματος από τη μεριά των δικαστικών αρχών οδήγησε σε αχρήστευση την ίδια την έννοια. Ο Κουφοντίνας και οι υπόλοιποι κατηγορούμενοι για τη 17 Νοέμβρη στιγματίστηκαν και απαξιώθηκαν ηθικά ως «δολοφόνοι» και «κατσιαπλιάδες» και όχι ως πολιτικοί αντίπαλοι. Πώς αλλιώς θα ικανοποιούνταν οι ορέξεις του οικονομικού και πολιτικού κατεστημένου; Η δίκη κατέληξε να είναι μια θεαματική διαδικασία, ένα θεαματικό τσίρκο, προς υπεράσπιση της πολιτικής και οικονομικής κυρίαρχης τάξης.

Η δίκη της 17 Νοέμβρη αποτέλεσε το άρμα για μια ευρύτερη περιθωριοποίηση και σπίλωση των εν γένει ριζοσπαστικών ιδεών που επιδιώκουν μια διαφορετική και πιο ελεύθερη κοινωνία. **Είναι πλέον γνωστό τοις πάσοι (από την εποχή ακόμη του Βίσμαρκ) ότι οι αντιτρομοκρατικές νομοθεσίες φαινομενικά βάλουν κατά της «κορυφής του παγόβουνου», ενώ βασικός στόχος είναι η ελαστικοποίηση της έννοιας της τρομοκρατίας ώστε αυτή να συμπεριλάβει όσο το δυνατόν μεγαλύτερα τμήματα της κοινωνίας που αντιστέκονται και δημιουργούν ρωγμές στο υπάρχον.** Την περίοδο εκείνη οι επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου δημιούργησαν καινούργια πλανητικά δόγματα, νέα πολιτικά απόλυτα, με τα οποία θα έπρεπε να συνταυτιστεί η πλειοψηφία των κρατών του δυτικού άξονα. Για τους κυρίαρχους το τέλος της Ιστορίας και των μεγάλων αφηγήσεων αποτελούσε (και συνεχίζει να αποτελεί) ένα πολιτικό επίδικο, το οποίο πρέπει να εμπεδωθεί και να γίνει συνειδητή πραγματικότητα και στις κοινωνίες. *There is no alternative...* Στη σημερινή συγκυρία είναι έκδηλο ότι τα κράτη ενισχύουν το κατασταλακτικό νομικό τους οπλοστάσιο ώστε να αποσπάσουν τις απαραίτητες συναινέσεις μπροστά στη διάλυση όλων των μεταπολεμικών διευθετήσεων και

των συμβολαίων που παρήγαγαν και συντηρούσαν το κυρίαρχο παράδειγμα. Η κατασκευή των εσωτερικών εχθρών και ο πόλεμος ενάντια στην τρομοκρατία αποτελεί μια συνεχή απόπειρα καθολικής αστυνόμευσης και ελέγχου.

Δεν είναι εδώ ο χώρος όπου θα αποπειραθούμε να κάνουμε μια ευρύτερη κριτική και αξιολόγηση στο ζήτημα της ένοπλης βίας στην Ελλάδα. Η συζήτηση αυτή δεν μπορεί να γίνει ούτε στις στήλες των εφημερίδων ούτε στις σελίδες των περιοδικών ούτε στις αίθουσες των δικαστηρίων αλλά εκεί που τους αρμόζει: στις κοινωνικές διεργασίες. Το ζήτημα της χορήγησης άδειας στον Δημήτρη Κουφοντίνα (αλλά και στον Κώστα Γουρνά και άλλων) αποτελεί ένα πολιτικό διακύβευμα το οποίο, αν και αφορά άμεσα τους διωκόμενους, βασίζεται σε μια ευρύτερη αντιαπολυταρχική προβληματική που θέτει ζητήματα δικαιωμάτων και κοινωνικών κεκτημένων, δηλαδή χώρων ελευθερίας που τα αγωνιζόμενα κομμάτια της κοινωνίας θα πρέπει να υπερασπιστούν.

Στους ζοφερούς καιρούς που διανύουμε η οκνηρία σήμερα απέναντι στο δικαίωμα της ελευθερίας θα αποτελέσει αύριο έναν εφιάλτη από τον οποίο θα δυσκολευτούμε να ξυπνήσουμε. Μια κλεφτή ματιά στην Ιστορία αρκεί για να αντιληφθεί κάποιος ότι η εξουσία εν γένει δεν οδηγείται εύκολα στη λήθη και η διατήρηση της μνήμης της είναι ζωτικής σημασίας για την ύπαρξή της. Δεν συμβαίνει πάντα το ίδιο με τα κοινωνικά σύνολα. Όταν η υπεράσπιση της ελευθερίας εκπέσει στην κοινωνική λήθη, τότε η ανάταση γίνεται μια εξαιρετικά δύσκολη υπόθεση. Όπως συμβαίνει με όλα τα κατακτηθέντα κοινωνικά δικαιώματα, το δικαίωμα στην ελευθερία πρωτίστως πρέπει να τίθεται για αυτούς που το έχουν ανάγκη, που το δικαιούνται και που τους το στερούν.

### **Σημειώσεις:**

[1] Εδώ θα πρέπει να επισημάνω (για πολιτικούς και μόνο λόγους) ότι έχω ουσιαστικές και ριζικές διαφωνίες με τη 17 Νοέμβρη. Όμως, έχω περισσότερες με την αυταρχικότητα και την αυθεντία των κάθε λογής εξουσιών.

[2] Δεν είναι ανάγκη να μελετήσει κανείς θεωρία δικαίου ώστε

να σιγουρευτεί για το πασιφανές. Ας ρίξει μια απλή ματιά στο τι νομικές ακροβασίες έγιναν αλλά και στο ποιοι παρέλασαν ως μάρτυρες κατηγορίας στη δίκη.

---

## Ένα Σύντομο Σχόλιο για την Υπόθεση της Ηριάννας...

Νίκος Κατσιαούνης

Είναι απορίας άξιο πώς μερικές φορές το ίδιο το σύστημα μπορεί να φτάσει στην αυτογελοιοποίησή του ώστε να αξιώσει τη βουλιμία του για ισχύ. Ακόμη και σε ένα καράβι μισοβουλιαγμένο, όπως είναι το εν Ελλάδι κράτος, υπάρχουν μέρη του μηχανισμού που λειτουργούν. Που τροφοδοτούν τη μηχανή ώστε να μη βουλιάξει ολοκληρωτικά. Και το δικαστικό σύστημα λειτουργεί. Έχει μετατρέψει την αξίωση για δικαιοσύνη σε αξίωση για ισχύ. Μια χαρά λειτουργεί και μια χαρά διασφαλίζει τα συμφέροντά του. Ας πούμε ότι αποδίδει και δικαιοσύνη. Έστω και την άνισα θεσμισμένη σε μια ετερόνομη κοινωνία. Όμως όχι εκεί που μπορεί να θιγούν τα συμφέροντά του ή να χαλάσουν τα «τακιμιάσματα» με τις άλλες δύο «θεμελιώδεις και διακριτές» εξουσίες: τη νομοθετική και την εκτελεστική -αν φυσικά ισχύει ακόμη η θεμελιώδης για τη νεωτερικότητα διάκριση των εξουσιών.

Στην περίπτωση της Ηριάννας η απόφαση του δικαστηρίου στηρίζεται σε δύο πιθανές αιτιολογίες.

Η πρώτη έχει να κάνει με μια σαφή και πλέον ορατή μετατόπιση του πολιτικού συστήματος σε αυταρχικότερες μορφές άσκησης της κατασταλτικής πολιτικής. Κοντολογίς, δεν χρειάζεται να υπάρχουν και τρανταχτά στοιχεία για την ποινική καταδίκη ανθρώπων που πολιτικά στέκονται απέναντι στο κυρίαρχο παράδειγμα. Αν η κοινωνικοπολιτική συνθήκη υπαγορεύει στους

κρατούντες τον αυταρχισμό ώστε να περιοριστεί ή να αποτραπεί η ένταση της κοινωνικής αντιπαράθεσης, τότε τα στοιχεία για την καταδίκη παίζουν τον ρόλο του διακοσμητικού στοιχείου. Ο κατηγορούμενος θα υποστεί την τύχη του ασχέτως της νομοθετικής ρύθμισης.

Η δεύτερη πιθανή αιτιολογία έχει να κάνει με τις ενδοσυστημικές συγκρούσεις που εμφανώς λαμβάνουν χώρα μέσα στις δομές του πολιτικού συστήματος. Η αλλαγή της σκυτάλης στην εκτελεστική εξουσία έχει οδηγήσει σε μεταλλάξεις και αλλαγές (μικρές αλλά υπαρκτές) τον συνασπισμό εξουσίας. Οι ομάδες συμφερόντων (συνήθως ιδιωτικών) των διαφόρων ομάδων των ελίτ αναπροσαρμόζονται στα καινούργια δεδομένα με νέες αξιώσεις ή διεκδικήσεις. Η κυβέρνηση άλλαξε και το σύστημα αναδιπλώνεται. Αν δεν υπάρχει συμφωνία, τότε τη λύση θα τη δώσει ο νικητής της σύγκρουσης. Το βασικό είναι η επίγνωση του ποιος είναι ο φίλος και ποιος ο εχθρός. Παρ' όλη την παρέμβαση της κυβέρνησης στο θέμα της Ηριάννας, από στελέχη του Σύριζα μέχρι τον υπουργό Δικαιοσύνης Κοντονή και τον ίδιο τον Τσίπρα, η δικαστική εξουσία επέλεξε να μην υποκύψει στις πιέσεις και να απορρίψει το αίτημα της Ηριάννας και του Περικλή. Προφανώς η ανάγκη για πίεση στις ενδοσυστημικές κόντρες είναι μεγαλύτερη.

Ο σκοπός αγιάζει τα μέσα και το γεγονός ότι η δικαστική εξουσία επιλέγει την αυτογελοιοποίησή της μάλλον πρέπει να εγείρει σοβαρά ερωτήματα. Ο (νέο)συντηρητισμός στην πλειοψηφία του δικαστικού σώματος αποτελεί κάτι το δεδομένο και μόνο οι τυφλοί δεν μπορούν να το δουν. Άνθρωποι ξεκομμένοι από την κοινωνία, κλεισμένοι μέσα στο θεσμικό τους καβούκι, αριβίστες και λάγνοι της εξουσίας, θεωρούν ότι επιτελούν το μέγιστο κοινωνικό έργο. Το «υψηλό μορφωτικό επίπεδο» των εκλεκτών τούς έχει οδηγήσει στο να μετουσιώσουν τα χρόνια φυλακής με τα στραγάλια. Έτσι, τα μοιράζουν αφειδώς και αδιακρίτως, λες και μοιράζουν στραγάλια στον κόσμο ή τα χρόνια φυλακής είναι διακοπές. Αν η καλύτερη άμυνα της δημοκρατίας είναι η αυτοκατάργησή της, σήμερα η αυτοκατάργηση περνάει και μέσα από

την (αυτό)γελοιοποίηση. Πώς αλλιώς θα μπορούσε να καταδικαστεί η Ηριάννα και πολλοί ακόμη χωρίς κανένα ουσιαστικό στοιχείο; Για ποιον νομικό πολιτισμό μιλάμε και κουραφέξαλα; Και όσοι συνεχίζουν να τον επικαλούνται σήμερα περισσότερο στρουθοκαμηλίζουν παρά προωθούν μια θετικώς διακείμενη Πολιτεία.

Από την άλλη η κυβερνητική εξουσία βγάζει τις καταγγελίες της και νομίζει ότι έτσι καθάρισε. Μετά από την αφελή προσπάθεια να στείλει δύο στελέχη της στις κινητοποιήσεις για την Ηριάννα (δεχόμενοι τη δικαιολογημένη μήνη των συγκεντρωμένων), ξεκίνησε ένα γαϊτανάκι καταγγελιών προς το δικαστικό σύστημα. Ωραία μέχρι εδώ. Μήπως, όμως, νομίζει ακόμη ότι είναι πολιτικό γκρουπούσκουλο που αρέσκεται σε έναν αγώνα ανακοινώσεων, καταγγελιών και υποστηρίξεων; Ξέχασε ότι έχει τη δυνατότητα νομοθεσίας; Ότι μπορεί να αλλάξει το νομοθετικό πλαίσιο; Ότι μπορεί να σταματήσει τη ζοφερή πραγματικότητα να στέλνονται άνθρωποι στη φυλακή για πολλά χρόνια και για λόγους ιδεολογικής και πολιτικής αντίθεσης με τη σημερινή πραγματικότητα; Τι ήταν οι ποινές στους «Πυρήνες της Φωτιάς» πέρα από μια εκδικητικού τύπου συμπεριφορά των διωκτικών μηχανισμών; Υπήρχαν πράξεις που ποινικά διώκονται, αλλά όχι με ένα τσουβάλι χρόνια στη φυλακή.

Τι είναι η συνεχής άρνηση στον Δημήτρη Κουφοντίνα, τον Κώστα Γουρνά και σε πολλούς άλλους για άδεια; Θα πει κάποιος: «Εκεί τα πράγματα είναι δύσκολα, εμπλέκονται και οι Αμερικάνοι». Φοβού τους μαρξιστές και δώρα φέροντες. Σήμερα η επίκληση του μαρξιστικού εποικοδομήματος από στελέχη και παλιά think tank της εγχώριας μαρξιστικής παράδοσης που εμπλέκονται στην κυβέρνηση, τα οποία βομβάρδιζαν επί δεκαετίες με στρατηγικές για επανάσταση το φιλοθεάμον ελληνικό κοινό, αγγίζουν τα όρια του τραγέλαφου. Η αυτογελοιοποίηση λοιπόν δεν είναι ίδιον του δικαστικού συστήματος αλλά και του κυβερνητικού.

Πάντως, όπως και να έχει, το πρόβλημα του πολιτικού οικοδομήματος είναι φανερό. Αδυναμία λειτουργίας και καισαρικές λογικές στην άσκηση πολιτικής.

Μέσα σε ένα γενικευμένο κλίμα κοινωνικής σήψης, αποχαύνωσης και παραίτησης, κάπου ανάμεσα στο λαϊκό προσκύνημα πεπαλαιωμένων ιερών καστάνων και τη λατρεία των νέων ηρώων του Έθνους που προέκυψαν πανηγυρικά από το Survivor, μέσα σε αυτή τη ζοφερή πραγματικότητα ένα ελάχιστο μέρος της κοινωνίας ευτυχώς αποτυπώνει μια άλλη αξιοπρέπεια. Και αυτό είναι πάρα πολύ σημαντικό. Έστω και για την ώρα, αυτό το ελάχιστο ραγίζει τη βιτρίνα της κοινωνικής μαλθακότητας. Συνήθως οι ευαίσθητοι νευρώνες της κοινωνίας είναι τα κινήματα που αντιλαμβάνονται ότι αυτό που σήμερα καλύπτεται από τον μανδύα του μεμονωμένου και του εφήμερου δεν απέχει και πολύ από το να αποτελέσει αύριο μια νέα πραγματικότητα. Και τα μηνύματα που έρχονται από όλο τον κόσμο δυστυχώς οδηγούν σε ένα νέο παράδειγμα που πόρρω απέχει από μια πιο δημοκρατική διαχείριση, αλλά ακριβώς το αντίθετο.

Ας ελπίσουμε οι κοινωνικές πιέσεις και οι συσχετισμοί να ευνοήσουν ώστε η Ηριάννα, ο Περικλής και πολλοί άλλοι που διώκονται φρονηματικά ή λόγω κοινωνικών σχέσεων να δουν το φως της ελευθερίας. Για τη δικαστική και κυβερνητική εξουσία κάθε ελπίδα για αλλαγή τους σήμερα μόνο αφέλεια μπορεί να υποδηλώνει. Η δομή είναι πλέον συγκεκριμένη, καθορισμένη εδώ και πολλά χρόνια στο να λειτουργεί με συγκεκριμένο τρόπο. Τα όριά τους τα έχουν δείξει. Όταν μας φτύνουν ας μη λέμε ότι βρέχει... Αλλά οι καιροί δεν είναι αθώοι και έχουμε μεγάλη ευθύνη ως άτομα και ως κοινωνία... Ευθύνη και για το καλύτερο και για το χειρότερο...

---

## **Τα Κόκκινα και τα Μαύρα**

# Αστέρια μας

Νίκος Κατσιαούνης

Το παρόν κείμενο αποτελεί μέρος της εισήγησης στην παρουσίαση του βιβλίου των Μικαέλ Λέβι και Ολιβιέ Μπεζανσενό *Επαναστατικές συγγένειες. Τα κόκκινα και τα μαυρα αστέρια μας* από τις εκδόσεις «Ακυβέρνητες Πολιτείες».

Ο ιστορικός Έρικ Χομπσμπάουμ αναφέρει σε ένα κείμενό του περί Ιστορίας ότι ο καπιταλισμός, ως κοινωνικοπολιτικό και οικονομικό σύστημα, έχει ένα χαρακτηριστικό που το διαφοροποιεί, εκτός πολλών άλλων φυσικά, σε σχέση με τα άλλα συστήματα που εγκαθιδρύθηκαν στο κοινωνικοιστορικό πεδίο. Το εν λόγω στοιχείο είναι ότι από την αρχή της δημιουργίας του υπάρχει μια ταυτόχρονη κίνηση ενάντιά του. Δηλαδή, από τη στιγμή που καθιερώνεται ως σύστημα κοινωνικής οργάνωσης και κυριαρχίας έχουμε την ταυτόχρονη δημιουργία κινήματων, θεωρήσεων και ροπών που επιδιώκουν την ανατροπή του. Κι αυτό, εν μέρει, οφείλεται στα ριζοσπαστικά ρεύματα και τις θεωρήσεις που από τον ύστερο Μεσαίωνα και έπειτα συντάραξαν τον δυτικό κόσμο και απαίτησαν μια διαφορετική κοινωνία που δεν ικανοποιούταν από τις νέες σχέσεις κυριαρχίας που δομήθηκαν τον 18ο και 19ο αιώνα.

Ο αναρχισμός και ο μαρξισμός (ή κομμουνισμός, αν θέλετε) αποτέλεσαν δύο αρκετά διακριτά ρεύματα αυτής της εναντίωσης στο καπιταλιστικό οικοδόμημα και φαντασιακό. Απότοκα των θεωρητικών και πραξολογικών αναζητήσεων του Διαφωτισμού, υπήρξαν γέννημα της εποχής τους. Μια εποχή κατά την οποία ο Λόγος προσπαθεί να αποδεσμευτεί από τα δεσμά του μύθου και της θρησκείας και να δημιουργήσει τη δική του αξιακή κλίμακα και η επανάσταση της επιστημονικής γνώσης και ο απορρέων θετικισμός συγκροτούν τη μαγιά των νέων επαναστατικών θεωρήσεων και των χειραφετησιακών προταγμάτων για μια πιο ελεύθερη κοινωνία ισότητας και αυτονομίας.

Η σχέση μαρξισμού και αναρχισμού είναι πολυκύμαντη, μια σχέση αντίθεσης και συνεργασίας, μίσους και αγάπης, η οποία σφυρηλατήθηκε και, παράλληλα, γκρεμίστηκε όχι μόνο στα γραφεία και στις πένες των θεωρητικών αναζητήσεων και πολεμικών αλλά και μέσα στη φωτιά του κοινωνικού ανταγωνισμού, δηλαδή μέσα στην ίδια την ιστορική κίνηση. Από τη σφοδρή πολεμική του Προυντόν με τον Μαρξ αλλά και ειδικότερα από τη διαγραφή του Μπακούνιν στην Πρώτη Διεθνή, οι αντηχήσεις του ρήγματος αυτού αντανακλώνται κατά κάποιον τρόπο μέχρι και σήμερα στο εργατικό και επαναστατικό κίνημα.

Το βιβλίο των Μικαέλ Λέβι και Ολιβιέ Μπεζανσενό αναζητά τα σημεία της σύγκλισης των δύο αυτών επαναστατικών ρευμάτων. Πρόθεση των συγγραφέων είναι, πέρα από την αναγνώριση της διαφορετικών στοιχείων, να επιστήσουν την προσοχή στα θεωρητικά εργαλεία και στις πρακτικές που αποτελούν ως έναν βαθμό κοινό τόπο τόσο του αναρχισμού όσο και του μαρξισμού. Προσπαθούν να ανοίξουν έναν χώρο, ένα πεδίο όπου οι δύο αυτές θεωρήσεις θα συγκλίνουν.

Θα λέγαμε ότι το βιβλίο χωρίζεται σε τέσσερα μέρη.

**Στο πρώτο μέρος** οι συγγραφείς κάνουν μια ιστορική επισκόπηση κομβικών συμβάντων και ιστορικών θραύσεων όπου η σύγκλιση μεταξύ των δύο αυτών ρευμάτων είχε έναν αλληλέγγυο και κοινό τόπο. Η Πρώτη Διεθνή, η εξέγερση του Σικάγο το 1886, η Κομμούνια του Παρισιού, η Ισπανική Επανάσταση του 1936 είναι μερικά από τα ιστορικά γεγονότα που τα δύο αυτά ρεύματα είχαν κοινές συνάψεις και δράση.

**Στο δεύτερο μέρος** γίνεται μια αναφορά σε πορτρέτα προσωπικοτήτων του μαρξιστικού και αναρχικού κινήματος που έπαιξαν πρωταγωνιστικό ρόλο, όπως η Λουίζ Μισέλ, η Ρόζα Λούξεμπουργκ, η Έμμα Γκόλντμαν, ο Μπουεναβεντούρα Ντουρρούτι και ο Υποδιοικητής Μάρκος. Αλλά και στοχαστές όπως ο Βάλτερ Μπένγιαμιν, ο Αντρέ Μπρετόν και ο Ντανιέλ Γκερέν.

**Στο τρίτο μέρος** αναφέρονται οι συγκλίσεις αλλά και οι



συγκρούσεις, με την Ρωσική Επανάσταση και την Κροστάνδη και το μαχνοβίτικο κίνημα να παίζουν τον πρωταγωνιστικό ρόλο.

**Στο τελευταίο μέρος** του βιβλίου γίνεται αναφορά σε ζητήματα που απασχολούν το σύγχρονο επαναστατικό και ριζοσπαστικό κίνημα. Ζητήματα θεωρητικής επεξεργασίας, πρακτικής δράσης και οργάνωσης θίγονται εδώ. Άτομο και συλλογικότητα, το ζήτημα της εξουσίας, ο φεντεραλισμός, η δημοκρατία, η αυτοδιαχείριση, η οικολογία είναι μόνο μερικά από τα ζητήματα με τα οποία οι δύο συγγραφείς αναμετρώνται.

Μέσα από τις σελίδες του βιβλίου είναι έκδηλη μια ευγενής αγωνία των συγγραφέων για το ζήτημα της επαναστατικής αλλαγής της κοινωνίας. Το βιβλίο αυτό αποτελεί ένα σύντομο, περιεκτικό και πλούσιο εισαγωγικό εγχειρίδιο για όποιον θέλει να μελετήσει τις συγκλίσεις και τις διαφοροποιήσεις αυτών των δύο ρευμάτων. Όπως αναφέρουν: «Η προσδοκία μας συνίσταται στο να είναι το μέλλον κόκκινο και μαύρο: ο αντικαπιταλισμός, ο σοσιαλισμός, ή ο κομμουνισμός του 21ου αιώνα πρέπει να στηριχθούν σε αυτές τις δύο πηγές ριζοσπαστισμού. Εμείς θέλουμε να σπείρουμε τον σπόρο του ελευθεριακού μαρξισμού, με την ελπίδα αυτός να βρει γόνιμο έδαφος για να αναπτυχθεί και να δώσει φύλλα και καρπούς». Πίστη τους είναι ότι αυτό το βιβλίο κουβαλά αυτή την ελπίδα, «ότι οι μελλοντικές απελευθερωτικές μάχες του αιώνα μας θα φέρουν επίσης τη σύγκλιση, στη δράση και στη σκέψη των δύο μεγάλων επαναστατικών ρευμάτων του χθες, του σήμερα και του αύριο, του μαρξισμού και του αναρχισμού – της κόκκινης και της μαύρης σημαίας».

Είναι γεγονός ότι ο κοινός τόπος της εναντίωσης απέναντι στην κυρίαρχη πραγματικότητα δημιουργεί τις συνθήκες συνεργασίας μεταξύ αυτών των δύο διαφορετικών ρευμάτων και μάλιστα σε πολλές περιπτώσεις. Απέναντι στη βαρβαρότητα του συστήματος, οι αναρχικοί και οι μαρξιστές συχνά συνεργάζονται σε περιπτώσεις όπως διαδηλώσεις, πορείες, συγκρούσεις και μέτωπα απέναντι στο κυρίαρχο σύστημα. Διατηρώντας κάθε ρεύμα τη διαφορετικότητά του, παίρνει μέρος από κοινού στη μάχη του

κοινωνικού ανταγωνισμού.

**Αυτό που έχει εξαιρετικό ενδιαφέρον στη σκέψη των δύο συγγραφέων είναι μια φανερή τάση για μια συνθετική θεώρηση σήμερα, μια θεώρηση που θα συνδυάζει ριζοσπαστικές θεωρήσεις όχι μόνο του παρελθόντος αλλά και του παρόντος. Όπως αναφέρουν: «Ο ελευθεριακός μαρξισμός δεν είναι μια συνταγή, ένα πεπερασμένο θεωρητικό σώμα. Πρόκειται περισσότερο για συγγένεια, για ένα ορισμένο πολιτικό και διανοητικό βηματισμό. Είναι η κοινή επιθυμία να απαλλαγούμε, μέσω της επανάστασης, από τη δικτατορία του κεφαλαίου, για να οικοδομήσουμε μια κοινωνία χωρίς αλλοτρίωση, μια κοινωνία ισότητας, απελευθερωμένη από τον εξουσιαστικό ζυγό του κράτους».**

Θα λέγαμε ότι υπάρχει μια βεβιασμένη απόρριψη συνολικά της μαρξικής θεωρίας στη σημερινή πραγματικότητα του αναρχικού κινήματος και μια απαξιωτική και ταυτόχρονα αφελή απόρριψη των αναρχικών πρακτικών και θεωρήσεων από τους μαρξιστές και μαρξίζοντες κινηματικούς. Σήμερα έχουμε το προνόμιο και παράλληλα την τραγική θέση να μπορούμε να ασκήσουμε μια κριτική στις κοινωνικοιστορικές πραγματώσεις αυτών των δύο ρευμάτων και να διδαχθούμε από τα λάθη τους. Ο μαρξισμός δεν είναι ο ίδιος μετά την εδραίωση και την κατάρρευση των πρώην σοσιαλιστικών χωρών. Ούτε και ο αναρχισμός είναι ο ίδιος μετά την ήττα και το κλείσιμο του κύκλου των εκδοχών των παραδοσιακών προλεταριακών επαναστάσεων.

Όλες οι επαναστατικές θεωρίες που αξίωναν την εδραίωσή τους στο κοινωνικό πεδίο δημιούργησαν εκείνα τα εννοιολογικά εργαλεία που θα τους επέτρεπαν όχι μόνο μια διαφορετική ερμηνεία του κόσμου αλλά και τους τρόπους αυτής της εδραίωσης μέσα στην κοινωνική πραγματικότητα. Θα ήταν άτοπο και αδόκιμο να θεωρήσουμε ότι μια ριζοσπαστική θεώρηση που θα στοχεύει σε έναν κοινωνικό μετασχηματισμό και σε μια αλλαγή των σημασιών που συγκροτούν τα άτομα και τις κοινωνίες σήμερα θα μπορούσε να αποκλείσει τις αναφορές και τις απαραίτητες οφειλές τόσο στον μαρξισμό όσο και στον αναρχισμό. Για παράδειγμα, πώς να εναντιωθείς στην αυθεντία της εξουσίας αν δεν ακούσεις τις

κριτικές των κλασικών αναρχικών ή πώς να επαναπροσδιορίσεις τη θέση της εργασίας σήμερα αν δεν περάσεις από τη μαρξική κριτική του καπιταλιστικού μοντέλου; Πώς να μιλήσεις για αυτοδιαχείριση και αυτοοργάνωση χωρίς να ρίξεις μια ματιά στα πρώιμα έργα του Μαρξ ή να μην ανατρέξεις στους πειραματισμούς των αναρχικών;

Το βιβλίο των Μικαέλ Λεβί και Ολιβιέ Μπεζανσενό θίγει και ανοίγει ζητήματα που σήμερα είναι αναγκαίο να τεθούν στον διάλογο. Τουλάχιστον για όσους σκέφτονται με σοβαρό τρόπο μια επαναστατική αλλαγή της κοινωνίας. Γι' αυτό και θεωρώ σημαντική τη συμβολή τους στην ανάγκη της σύνθεσης ενός νέου επαναστατικού προτάγματος που θα μπορέσει να εμπνεύσει τα κινήματα σήμερα τόσο να επαναπροσδιορίσουν τη δράση τους ώστε να μην ποντάρουν συνεχώς σε ζητήματα που εκ των προτέρων είναι χαμένα αλλά και θα δημιουργήσει τις απαραίτητες εμπνεύσεις ώστε να ξέρουμε πού θέλουμε να πάμε. Κι αυτό απαιτεί μια κοινή επανανοηματοδότηση των σκοπών. Ειδάλλως τίποτα από τα παραπάνω δεν μπορεί να γίνει.

Κλείνοντας, και σε έναν τόνο πιο προσωπικό, είμαι από αυτούς που πιστεύουν ότι το παραδοσιακό επαναστατικό κίνημα βρίσκεται στο τέλος του. Στη σημερινή πραγματικότητα των μαζικών κοινωνιών, των μεταμοντέρνων κοινωνιών, μέσα σε έναν πολυθεϊσμό αξιών, είναι δύσκολο για τις παραδοσιακές θεωρήσεις να παράγουν τα εννοιολογικά εργαλεία που θα συγκροτήσουν τα νέα παραδείγματα, όσο κι αν πασχίζουν να ανασυγκροτηθούν για να το κάνουν. Μιας και γνωρίζω την αγάπη τόσο του Μικαέλ Λέβι όσο και του Στέφανου Ροζάνη για τον Βάλτερ Μπένγιαμιν, η «ριζοσπαστική ιδέα της ελευθερίας» του Μπένγιαμιν σήμερα ενδεχομένως να πρέπει να αναμετρηθεί με τα συντρίμια των ανθρώπινων τραγωδιών που οδήγησαν οι κοινωνικοί πειραματισμοί του προηγούμενου αιώνα ώστε να μπορέσει να σηκώσει το ανάστημά της για το ξεπέραςμα της βαρβαρότητας που βιώνει η ανθρωπότητα τα τελευταία χρόνια. Και η ανθρώπινη ελευθερία αποτελεί το πρώτο και το τελευταίο διακύβευμα σε αυτό τον αγώνα.